

En icke-debatt

Vuxnas läsande och vikten av skönlitteratur i BBL

2012-2016

Arvid Alfredsson Grahn

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Sara Kärrholm

År: 2016

© Arvid Alfredsson Grahn

Title

A Non-Debate: Reading among Adults and the Importance of Fiction in the Library
Journal *Biblioteksbladet* 2012-2016

Abstract

Over the last few years there has been considerable debate about the reading habits of Swedish children and teenagers in both library journals and the mainstream press. This debate has been sparked by the alarm caused by reports on comparatively poor language skills and poor school results among kids in elementary school. Since 2013, children, and thus the promotion of children's literature, have been given special prerogative in Swedish library legislation, and the importance of school libraries has been stressed over and over. Books and activities for children in our libraries are as important as ever. At the same time, public libraries devote significant time and money to providing adults with books to read and promoting literature for them. However, there currently is no apparent debate about this, neither in mainstream media nor in library journals. Meanwhile, in the fields of library and information science as well as literature, scholars take an increasing interest in the effects and importance of reading. This thesis investigates the ideas about adults and literature by looking at statements and opinions expressed in Sweden's leading library journal, *Biblioteksbladet* (BBL). By using discourse analysis to look at what is said about literature and adult readers, how it's said and in what circumstances, an image of the contemporary thoughts and convictions among library professionals in Sweden is arrived at. These results are then compared to the results of contemporary research in the fields of library and information science and literature. Some of the conclusions drawn are the following:

- There is no debate about adults and reading in BBL, but comments regarding the subject can nevertheless be found in articles about literature promotion, children and reading etcetera.
- Library professionals have a positive view on fiction in general, and ascribe many positive functions to the reading of fiction, but these opinions are often expressed in a non-critical way and never supported by arguments or references, and there is no visible connection to contemporary research.
- Many arguments for the importance of reading are based on notions of lack, insufficiency or societal problems, like inadequate language skills, low levels of education, the spread of undemocratic ideology etcetera, and these notions of lack implicate a sinister view of the world and to some extent a patronizing stance among librarians and other promoters of literature towards the public.
- Contemporary research often touches on many of the things that are mentioned in BBL, but more in depth, and seems to have relevance to what is discussed in BBL.

Keywords

Information Studies; ALM; Master's thesis; Public libraries; Literature; Reading; Discourse; Discourse analysis. – Biblioteks- och informationsvetenskap; ABM; masteruppsats; folkbibliotek, skönlitteratur; läsning; diskurs; diskursanalys.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	4
Syfte	5
Frågeställningar	6
Material, metod och avgränsningar	6
Valet av material	7
Metoden	8
Avgränsningar.....	14
Forskningsläget.....	15
Greenhalgh et al. <i>Libraries in a World of Cultural Change</i>	15
Ross et al. <i>Reading Matters</i>	16
Åsa Hedemarks <i>Det föreställda folkbiblioteket</i>	18
Uppsatser i biblioteks- och informationsvetenskap	20
Magnus Perssons <i>Den goda boken</i>	23
Antologin <i>Litteraturens värden</i>	25
Cristina Vischer Bruns <i>Why Literature?</i>	25
Rapporten <i>Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek</i>	26
Materialgenomgång och analys	28
Materialgenomgång	28
Helhetsintryck.....	28
Genomgång.....	29
Analys	37
Diskurs och värld.....	37
Diskurs och deltagare.....	38
Diskurs i tiden.....	40
Diskurs och syfte.....	42
Sammanfattning	43
Diskursen i ett vidare forskningssammanhang	45
Slutsatser	50
Framtida forskning	52
Litteraturförteckning	53
Primärkällor	53
Sekundärkällor	54

Inledning

Under senare år har det pågått en livlig debatt om barns läsande både i biblioteksbranschens olika tidskrifter och i dagspressen. Denna debatt har ofta varit kopplad till försämrade resultat i PISA-undersökningar,¹ skolor som saknar skolbibliotek och, i de fall skolbibliotek finns på skolorna, att dessa bibliotek har bristfällig bemanning och otillräckliga öppettider. Läsfrämjande och litteraturförmedlande bland barn är ett område som enligt bibliotekslagen folkbiblioteken ska ägna ”särskild uppmärksamhet” (SFS 2013:801:8), och särskild uppmärksamhet har detta område också fått, i alla fall i den mediala debatten, och det är bra, eftersom vi fortfarande har en lång väg att gå – exempelvis såg det ut som att hälften av Sveriges grundskole- eller gymnasieelever år 2014 saknade tillgång till ”en skolbiblioteksfunktion som är bemannad minst 20 timmar i veckan” (Kungliga biblioteket 2014 s.5).

Något som inte ägnas lika mycket uppmärksamhet i debatten, men som också är en central del av folkbibliotekens verksamhet, är vuxnas läsande. Visserligen är det inte svårt att hitta bokrecensioner, författarintervjuer och annat som rör litteratur för vuxna, både i dagspressen och i mer specialiserade tidskrifter. Att läsfrämjande arbete riktat mot vuxna bedrivs vid våra folkbibliotek är tydligt; författarbesök, högläsning, läsecirklar och litterära luncher är bara några exempel på läsfrämjande programverksamhet som är vanlig. Det intryck jag har fått under snart fyra terminers biblioteks- och informationsvetenskapliga studier och regelbundet läsande av dagstidningar och biblioteksbranschens olika tidskrifter, är dock att det vad gäller vuxnas läsande inte finns någon debatt i alls samma utsträckning som den om barns läsande. Att det inte finns någon lika levande och lika enkelt identifierbar debatt specifikt om vuxnas läsande behöver emellertid inte betyda att inga tankar och åsikter om ämnet luftas i andra sammanhang. Vad jag vill undersöka i denna uppsats är vilka tankar och föreställningar om vuxnas läsande och vikten därav, som kommer till uttryck i biblioteksvärlden, och vilken syn på litteratur och samhälle som dessa föreställningar grundas i.

Varför vill jag då göra denna undersökning? För det första är vuxnas läsande, som jag nämnt ovan, en central del av folkbibliotekens verksamhet, samtidigt som det är något som inte debatteras alls på samma uppenbara vis som barns läsande. En betydande del av de skattepengar som går till biblioteksverksamhet används till att köpa in skönlitteratur för vuxna, till att hjälpa vuxna låntagare att hitta böcker att läsa, till litteraturförmedling för vuxna, till att skicka skönlitteratur för vuxna fram och tillbaka mellan biblioteken, skylta och så vidare. Hur motiveras detta arbete? Vad anser sig

¹ PISA står för Programme for International Student Assessment.

bibliotekarierna bidra med till samhället när de ser till att skylta med lockande nyheter och arrangera programverksamhet? Kort sagt, varför är det viktigt att vi läser? Det är förresten inte bara barn som ibland läser för lite: i litteraturutredningens slutbetänkande *Läsandets kultur* 2012 konstaterades det att "[d]en åldersgrupp som läser minst skönlitteratur är de unga vuxna, 20-24 åringarna" (Litteraturutredningen, s. 48). Har detta någon genklang i debatten? Är det de som specifikt lyfts fram i bibliotekslagen, det vill säga "personer med funktionsnedsättning" och "de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska" (SFS 2013:801:4-5)? Frågor som dessa kan besvaras genom att titta på i vilka sammanhang vuxnas läsning nämns.

För det andra har läsning som fenomen och skönlitteraturens värden, funktioner och effekter på läsaren på senare år blivit ett aningen större forskningsområde än det tidigare varit, och framför allt litteraturvetare, men även psykologer och pedagoger har visat att läsning har positiva effekter vad gäller bland annat språkutveckling, empatisk förmåga och inlärningsförmåga. Även inom biblioteks- och informationsvetenskapen har detta blivit ett aningen större forskningsområde. En del nyare forskning har också ifrågasatt förhärskande föreställningar om läsning och dess effekter. Det vore värdefullt att undersöka i vilken mån forskningen har lämnat avtryck i tyckandet och tänkandet om vuxnas läsande inom biblioteksvärlden, eftersom det är forskningsrön som har tydliga beröringspunkter med folkbibliotekens kärnverksamhet. I denna uppsats ska jag göra det, med fokus på biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning, samt litteraturvetenskap.²

Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur det tycks och tänks, argumenteras och diskuteras, om vuxnas läsande, och läsning av skönlitteratur i allmänhet, i ett forum för svensk biblioteksdebatt, närmare bestämt i *Biblioteksbladet*. Jag vill se vad som sägs, hur det sägs, vad som tas för givet och vad som argumenteras för. Denna centrala del av undersökningen motiveras av att skönlitteratur för vuxna är en del av folkbibliotekens kärnverksamhet, men ändå något som det talas lite om i biblioteksdebatten. Resultaten av min undersökning ska sedan relateras till ett tvärvetenskapligt forskningssammanhang, nämligen biblioteks- och informationsvetenskaplig samt litteraturvetenskaplig forskning om läsande av skönlitteratur. Förhoppningen är att jag genom att jämföra mina resultat med aktuell forskning ska kunna se i vilken mån forskningen fått genklang i biblioteksvärldens tal om och förståelse av vuxnas läsande eller läsande i allmänhet, samt i vilken mån forskningsresultaten kan hjälpa oss att förstå biblioteksvärldens tal om vuxnas läsande. Detta möjliggör också djupare förståelse av mina forskningsresultat. Eftersom vuxnas läsande och skönlitterärt läsande (förutom barns läsande) diskuteras relativt lite i biblioteksdebatten och i bibliotekarieutbildningarna, trots att det är en central del av folkbiblioteksverksamheten, och eftersom det dessutom är ett relativt

² Jag kommer i denna uppsats att fokusera på biblioteks-och informationsvetenskapligt samt litteraturvetenskaplig forskning. För en summarisk översikt rörande barns läsande och barnlitteratur se Tenngart 2012. För en introduktion till ett terapeutiskt-litteraturvetenskapligt perspektiv se Pettersson 2014, för ett terapeutiskt-pedagogiskt perspektiv se Lucas & Soares 2013.

lågt prioriterat forskningsområde, hoppas jag att min undersökning ska kunna leda till konkreta förslag om framtida forskning.

Frågeställningar

Följande frågor ska jag försöka besvara:

1. I vilka sammanhang, och hur, omnämns vuxnas läsande (eller läsande i allmänhet)?
2. På vilka sätt argumenteras det för att vuxna ska läsa (eller för läsande i allmänhet), och vad innebär dessa argument för syn på litteraturen och samhället?
3. Finns det i materialet direkta eller indirekta kopplingar till samtida forskningsrön om läsande och litteratur?

Material, metod och avgränsningar

Jag avser att analysera texter ur *Biblioteksbladet*, som ges ut av Svensk biblioteks förening, och som är ett viktigt forum för svensk biblioteksdebatt. Eftersom målet med uppsatsen inte är att analysera en tydligt identifierbar debatt, som exempelvis den om barns tillgång till skolbibliotek, utan att söka efter och lyfta fram attityder rörande något som inte debatteras på samma explicita vis, är diskursanalysen väl lämpad som metod. Diskursanalysen kommer i min undersökning att föregås av en kvalitativ genomgång av mitt analysmaterial som har likheter med en innehållsanalys. Nedan går jag igenom och motiverar valet av metod och material, samt vilka begränsningar de kan innebära för forskningsresultaten. Jag går också igenom hur jag valt att avgränsa forskningsinsatsen utöver det att valet av material och metod i sig utgör en avgränsning.

Detta arbete innehåller inget separat teoriavsnitt. Detta beror på att min avsikt med arbetet inte är att tolka mina resultat utifrån en given vetenskaplig eller filosofisk teori, utan att relatera min undersöknings resultat till ett tvärvetenskapligt forskningssammanhang som inkluderar biblioteks- och informationsvetenskap och litteraturvetenskap. Detta tvärvetenskapliga forskningssammanhang representeras av de exempel på forskning som jag går igenom i avsnittet *Forskningsläget*, och är inte teoretiskt enhetligt. Mitt val av diskursanalytisk metod förutsätter ett kunskapsteoretiskt ställningstagande: en socialkonstruktivistisk hållning. Sambandet mellan diskursanalys och socialkonstruktivism är ganska självklart och inget som jag ämnar redogöra för här. För en bra, koncis redogörelse för detta samband hänvisar jag till Phillips och Jørgensen (2002, s. 5). Jag är av åsikten att om forskaren har ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt bör forskningsgärningen bli normativ som en logisk följd av detta.

Innan vi går vidare är några ord om språket i denna uppsats på sin plats: med bibliotek menar jag folkbibliotek om inget annat sorts bibliotek specificeras i sammanhanget, och med litteratur menar jag skönlitteratur om jag inte specificerar någon annan sorts litteratur.

Slutligen måste jag också nämna att mitt arbetssätt och val av material lett till att vissa forskningsetiska funderingar dykt upp under arbetets gång. Dessa frågor rör främst representativiteten i mitt analysmaterial. Detta diskuteras i slutet av härpå följande avsnitt.

Valet av material

Biblioteksbladet (BBL), som ges ut av Svensk biblioteks förening, en organisation som arbetar för att förbättra och utveckla svenska bibliotek och deras förutsättningar, samt för ”fri tillgång till information, kunskap och kultur”, är tänkt att vara ”Sveriges ledande organ för en levande och ifrågasättande biblioteksdebatt” (Svensk biblioteks förening 2016d). Svensk biblioteks förening har drygt 3500 medlemmar (Svensk biblioteks förening 2016b), både privatpersoner och institutioner (Svensk biblioteks förening 2016a). Att tidskriften först och främst vänder sig till dem som är verksamma inom biblioteksbranschen framgår tydligt av innehållet. Artiklar, insändare och notiser har oftast ett inifrånperspektiv på biblioteksverksamhet, och i varje nummer finns reklamannonser för biblioteksmöbler och tekniska lösningar för utlåning och liknande.

Jag har, för att få så aktuellt material som möjligt, gått igenom tidskriften i omvänd kronologisk ordning med start i tredje numret 2016, och jag har bedömt att jag fått tillräckligt material att arbeta med i och med första numret 2012. Detta innebär att jag gått igenom sammanlagt 38 nummer. Eftersom jag valt att titta på samtiden och inte göra någon historisk översikt eller liknande har jag nöjt mig med det. I någon mån kommer dock ett historiskt perspektiv in i den del av min undersökning som jämför det jag funnit med tidigare forskning om läsande och bibliotek.

Jag har hittat olika sorters texter där vuxnas läsande (eller läsande i allmänhet) nämnts eller diskuterats. Främst är det fråga om artiklar av olika slag (intervjuer, nyheter) skrivna av tidskriftens reportrar samt meddelanden och debattartiklar och andra texter med Svensk biblioteks förenings medlemmar eller styrelse som avsändare.

Av flera anledningar tror jag att det material jag hittar i BBL är någorlunda representativt för Sveriges biblioteksbransch samt ger en bra helhetsbild. BBL ges ut av en politiskt obunden förening (Svensk biblioteks förening 2014). Ett av tidningens mål är att ”spegla föreningens verksamhet, åsikter och ställningstaganden men också väcka egen debatt genom att ge utrymme åt andra åsiktsyttringar”(Svensk biblioteks förening 2016c). Ett annat mål med BBL är att ”kritiskt granska såväl föreningens alla led som andra beslutsfattare som har betydelse för medlemmarna och bibliotekens verksamhet” (Svensk biblioteks förening 2016c). I BBL kommer många röster till tals, och förhoppningen är att detta resulterar i möjligheten att arbeta med ett bredare urval än vad som hade varit praktiskt genomförbart om jag exempelvis arbetade med intervjuer.

Jag vill också uppmärksamma på att vissa av de artiklar som undersökts handlar om bibliotek och biblioteksverksamhet i andra delar av världen. Det går förstås att invända att detta inte är förenligt med det huvudsakliga fokus på Sverige som jag har i denna uppsats. Inkluderandet av dessa artiklar motiveras av att deras innehåll ansetts relevant för bibliotekssverige i och med att de publicerats i BBL. En text i BBL är en

del av svenskt tyckande och tänkande om bibliotek, och något som bibliotekssverige förhåller sig till. Dessutom har det som tas upp i texterna oftast paralleller i vårt samhälle, vilket i flera fall poängteras av texternas respektive författare.

Mitt val av material och mitt sätt att angripa det har lett till att vissa skribenter till synes blivit överrepresenterade, och det skulle kunna framstå som att det verkligen inte är bibliotekssverige som kommer till tals, utan snarare dessa skribenter. Huruvida jag lyckas visa upp en helhetsbild eller ett tvärsnitt över bibliotekssveriges sätt att tala om och förstå vuxnas läsande kan alltså ifrågasättas. Här vill jag dock poängtera att det till största delen är fråga om journalistiska texter, och att många andra än själva textförfattarna kommer till uttryck eftersom texterna oftast är baserade på intervjuer och ibland enkäter. Det är viktigt att poängtera att många av de citat som förekommer i min analysdel visserligen följs av en hänvisning till en artikel av en viss författare, men att många av citaten jag använder som exempel i min analysdel kommer från en bibliotekarie eller någon annan som intervjuats av artikelns författare. Detta innebär att de utsagor jag citerar, utöver att ibland ha blivit transkriberade och exempelvis försetts med skiljetecken där artikelförfattaren ansett detta vara behövligt etcetera, också har genomgått en redaktionell process. Många av utsagorna har av textförfattarna (journalisterna) valts ut på bekostnad av andra utsagor som inte fått vara med, ibland av utrymmesskäl, ibland för att de bedömts mindre relevanta eller liknande. Så samtidigt som det känns viktigt att påpeka att det är fler än artikelförfattarna som kommer till tals i mitt analysmaterial, är det också viktigt att nämna att artikelförfattare och redaktörer och andra som arbetar med att framställa Biblioteksbladet, givetvis påverkar vem som kommer till tals och hur.

Metoden

Först några ord om den presentation av materialet som jag valt att kalla för *Materialgenomgång*. Sedan följer en kort, allmän introduktion till diskursanalysen. Därefter går jag igenom varför jag valt att använda diskursanalys i detta arbete, samt en närmare presentation av den diskursanalytiska metod som jag valt att använda mig av. Jag har valt detta upplägg eftersom en del av den tidigare forskning jag förhåller mig till också är diskursanalytisk, men använder ett delvis annorlunda diskursbegrepp, som är mer explicit kopplat till ideologi och makt än det begrepp jag använder. Upplägget är som det är för att undvika att begreppen blandas ihop.

Om materialgenomgången

Innan jag tittar på mitt material utifrån den diskursanalytiska metod som jag presenterar nedan, redogör jag för materialet och presenterar de texter jag hittat som har haft ett innehåll som jag bedömt relevant för min undersökning. Denna genomgång påminner om en kvalitativ innehållsanalys, i det att jag intresserar mig för "hur ofta vissa ord eller särskilda uttryck förekommer i texten för att på så sätt identifiera dess utmärkande drag" (Tim May 2013, s. 246). Dock tittar jag snarare efter meningssammanhang eller ämnessammanhang än specifika ord eller uttryck, för att lyfta fram det som sägs i dessa sammanhang. De sammanhang jag tittar efter är läsfrämjande, vuxnas läsande, skönlitteratur och läsning. Trots att jag gör vissa kvantitativa observationer har jag inte det statistiska tillvägagångssätt som ibland kännetecknar innehållsanalysen (May 2013, s. 246, Judith Bell 2006, s. 129). I stället

lyfter jag fram citat som både påminner om varandra och kontrasterar, och tar med sådant som bara förekommer enstaka gånger. Jag fokuserar på det som sägs och hur snarare än hur många gånger ett visst ord förekommer eller liknande. Analysen är kvalitativ. Tanken med materialgenomgången är att det tydligt ska framgå vad jag hittat och varför det kommit med i min undersökning. Det jag kommer fram till i materialgenomgången fördjupas sedan i diskursanalysen.

Om diskursanalysen

Åsikterna om vad diskursanalysen är för något går isär, liksom åsikterna om vad en diskurs är. Jag har inte för avsikt att gå på djupet rörande detta, men jag vill nämna något om bakgrunden innan jag går in på vad *jag* menar med begreppen i denna kontext. Hur stark diskursanalysens koppling till lingvistik är kan variera beroende på vem du frågar. För James Paul Gee handlar diskursanalys om "the structure of language ("grammar") and how this structure functions to make meaning in specific contexts" och han poängterar att detta förhållningssätt har sina rötter i lingvistik (Gee 2011 s.8), medan diskursanalysen för Barbara Johnstone, också lingvist (samt retoriker), inte är en disciplin eller underkategori till lingvistik, utan ett systematiskt sätt att söka svar på forskningsfrågor inom olika discipliner (Georgakopoulou & Goutsos 2004, s. 5). Johnstone (2008 s. 7) skriver att så länge det handlar om meningsskapande och sätt att förstå, agera och föreställa sig kan diskursanalys hjälpa "in answering any question that could be asked about humans in society". Gee (2001, ss. 8-9) skiljer på kritisk och deskriptiv diskursanalys. Den deskriptiva ligger närmare lingvistik (eller *är* lingvistik) och har som främsta mål att beskriva språket för att bidra till en förståelse av hur språket fungerar, och den kritiska, som visserligen kan ha både mål och medel gemensamt med den deskriptiva, är normativ och tycks ligga sociologin och samhällsvetenskapen nära. Åsikterna varierar alltså från att diskursanalysen *är* lingvistik till att den är en metod som kan tillämpas inom olika discipliner – att det handlar om språk och kommunikation tycks dock alla vara överens om.

Vad för material diskursanalysen tillämpas på varierar förstås också, även om ordet "text" (i dess vidaste bemärkelse) mer eller mindre tycks täcka tillämpningsområdena. Vad är då en text? Allt från en bok till ett enskilt ord, enligt Georgakopoulou och Goutsos (2004, s. 22 f.), så länge den text som studeras är en verklig språklig yttring, ett resultat av att någon använt språket för kommunikation. Texten kan vara talad eller skriven (Georgakopoulou & Goutsos 2004, s. 33). Dessa författare definierar diskursanalysen som "the study of the use of language for communication in context" (Georgakopoulou & Goutsos 2004, s. iix). Louise Phillips och Marianne W. Jørgensen, som i boken *Discourse Analysis as Theory and Method* fokuserar på olika varianter av kritisk, socialkonstruktivistisk diskursanalys, definierar en diskurs som "a particular way of talking about and understanding the world (or an aspect of the world)" (Phillips & Jørgensen 2002, s. 1). Gee (2011, s. 8) definierar diskursanalys som "the study of language in use".

Diskursanalys kan alltså vara socialkonstruktivistisk, den kan vara lingvistik, den kan vara kritisk eller deskriptiv. Vad som utgör en text, det vill säga föremålet för analys, kan vara olika från fall till fall. Hur diskursanalysen tillämpas kan också variera. Språket kan analyseras på olika nivå beroende på vad den som analyserar vill få ut av sin analys. Gee nämner två olika förhållningssätt varav det ena fokuserar mer på

språkets innehåll, "the themes or issues being discussed in a conversation or newspaper article, for example", och det andra fokuserar mer på språkliga strukturer och är tydligare kopplat till lingvistik (Gee 2011, s. 8).

Ett annat sätt att särskilja olika innebörder av diskursanalys är att titta närmare på vad olika diskursanalytiker menar med ordet "diskurs". Barbara Johnstone (2008, s. 3) skriver om två ganska olika sätt att använda ordet. I det ena fallet är "diskurs" ett delbart substantiv (ett substantiv som inte har någon pluralform, som ordet "snö" till exempel) och ordet refererar till det som studeras av diskursanalytikern, nämligen konkret språkanvändande snarare än språk som abstrakt system. Johnstone använder ofta ordet på detta sätt själv, exempelvis när hon skriver om "a stretch of discourse" (2008, s. 195). I det andra fallet (Johnstone 2008, s. 3) är "diskurs" ett odelbart substantiv, det vill säga ett substantiv med pluralform, något som kan räknas. Pluralformen "diskurser" förknippas Johnstone med Foucault och hans efterföljare. "Diskurser" i denna bemärkelse beskriver Johnstone såhär:

They are conventional ways of talking that both create and are created by conventional ways of thinking. These linked ways of talking and thinking constitute ideologies (sets of interrelated ideas) and serve to circulate power in society. In other words, "discourses" in this sense involve patterns of belief and habitual action as well as patterns of language.

Johnstone, 2008, s. 3

Olika diskurser skulle alltså kunna sägas vara olika strukturer av sammanhängande och ömsesidigt producerande sätt att förstå något å ena sidan, och att kommunicera (om) det å andra. Diskurserna (plural) utgör ideologier, vilka har betydelse för hur makt är fördelad i samhället. Kommunikation, förståelse och makt hänger samman. Johnstone (2008, s. 3) poängterar att dessa två sätt att använda diskursbegreppet, trots sina olikheter, är besläktade. Phillips och Jørgensens enkla definition ovan, diskurser som olika sätt att tala om och förstå något, är ett exempel på användandet av ordet som odelbart substantiv. Phillips och Jørgensen skriver om diskursanalysen i Norman Faircloughs samt Chantal Mouffes och Ernesto Laclaus tappningar, vilket innebär ett fokus på sociala maktstrukturer.

Jag känner mig aningen tveksam till att sätta likhetstecken mellan Gees ovan nämnda indelning i kritisk och deskriptiv diskursanalys, och Johnstones två sätt att använda ordet "diskurs", även om det vid en första anblick ser ut att vara möjligt. Dock är det så att Johnstones två sätt att använda ordet inte utesluter varandra, och hon poängterar till och med att vissa av de forskare som använder ordet i båda bemärkelser, skriver det delbara substantivet med inledande versal, "Diskurs", och det odelbara helt med gemener, "diskurs" eller "diskurser" (Johnstone 2008, s. 3).

Varför jag väljer diskursanalysen och väljer bort andra metoder

Valet av diskursanalysen framför andra metoder är kopplat till valet av material att undersöka och mina forskningsfrågor. Jag är ute efter att hitta hur vuxnas läsande (eller läsande av skönlitteratur i allmänhet) talas om och förstås. Detta innebär, i enlighet med Johnstone, att jag vill studera "actual instances of communicative action in the medium of language" (2008, s. 2). Jag tror mig kunna hitta dem genom att titta på ett material som utgörs av konkreta, reella exempel på språkanvändande, vad som

med diskursanalysens terminologi kallas för ”text” (se ovan), snarare än genom att exempelvis ställa frågor till informanter.

Det material jag ska titta på är varierat. Det är fråga om olika sorters texter (debattartiklar, intervjuartiklar, krönikor, nyhetsartiklar) av olika upphovsmän (journalister, bibliotekarier med mera), och diskursanalysen, som kan ha ett varierande fokus och arbeta med texter av olika omfattning, lämpar sig väl för detta.

Jag är skeptisk till användandet av intervjuer för att komplettera textanalysen, eftersom det gäller forskning vars mål det är att undersöka och beskriva åsikter, föreställningar och så vidare. Alvesson och Sköldberg (2008, s. 463) skriver:

... försummelsen i forskningen att ta variation i människors redogörelser på fullt allvar inom psykologin är en följd av analytiska strategier som medfört restriktion.... Restriktion innebär att man låser fast subjektet med hjälp av olika tekniker som tvingar in detta i vissa reaktionsmönster. Detta gäller för experiment, enkäter och i viss mån strukturerad intervju.

Målet är att i görligaste mån undvika detta, genom att i stället titta på redan befintliga texter. Jag vill försöka undvika att skapa ny diskurs (och nya sätt att säga och vara, genom att exempelvis försätta folk i intervjusituationer) för att sedan undersöka den, och väljer i stället att titta på vad Georgakopoulou och Goutsos (2004, s. 22) kallar för ”real texts in actual environments”, och Johnstone (2008, s. 20) kallar för ”actual instances of discourse” (med diskurs menar Johnstone, som framkommit ovan, autentisk språklig kommunikation). Eftersom avsikten med detta arbete inte är att forska om diskurs knuten till forskningsintervjukontexten ämnar jag alltså inte använda intervjuer, eftersom dessa i detta fall inte skulle utgöra ett ”actual environment” (om det inte var forskningsintervjusituationen som jag ville undersöka, förstås). Till skillnad från intervjusituationen är bibliotekspressen en kontext där biblioteksbranschen ibland kommer till tals på ett mer spontant vis, utan en forskares påtryckningar. Att många av de artiklar jag kommer att analysera nedan är baserade på intervjuer med bibliotekarier ser jag dock inte som ett problem, eftersom dessa intervjuer och BBL i stort redan är en viktig del av den biblioteksdebatt jag vill undersöka.

Givetvis kan man också närma sig texter som studieobjekt på andra vis än det diskursanalytiska, exempelvis med det hermeneutiska eller genom retorisk analys eller argumentationsanalys. Min åsikt är dock att hermeneutiken lämpar sig betydligt bättre för djupare tolkning av ett mindre och mer sammanhållet textmaterial än det jag har för avsikt att studera, eller möjligtvis för en betydligt mer djuplodande studie av detta material än vad en uppsats ger utrymme för. Hermeneutikens cirklande och spiraliserande rörelser mellan del och helhet applicerat på valda artiklar ur flera års publikation av en tidskrift skulle kräva att jag begränsade mitt urval avsevärt, och då skulle den ovan nämnda bredden inte kunna uppnås.³

Den retoriska analysen med sitt fokus på "*försök att övertyga*" (Ahrne & Svensson 2011, s. 137) är med sin instrumentella språksyn inte heller särskilt väl lämpad för

³ För mer om hermeneutikens spiraler och cirklar se Alvesson och Sköldberg (2008) ss. 193-194.

denna form av undersökning. Detta gäller även argumentationsanalysen. Jag har för avsikt att söka i texterna först och främst efter attityder och tendenser – avsändarnas mål och avsikter med skrivandet och med kompositionen av texten kommer också att tas hänsyn till, men inte i första hand. Man skulle kunna säga att det jag ämnar göra till viss del är ett sökande efter det underförstådda eller det som tas för givet, något som diskursanalysen torde lämpa sig väl för (Ahrne & Svensson 2011, s. 138).

Hur jag kommer att tillämpa diskursanalysen

Den variant av diskursanalys som jag kommer tillämpa i detta arbete grundar sig i Barbara Johnstones (2008) bok *Discourse Analysis*. Johnstone ser diskursanalysen som en metod som kan tillämpas vid forskning inom olika discipliner: "[a]nyone who wants to understand human beings has to understand discourse, so the potential uses of discourse analysis re almost innumerable" (Johnstone 2008, s. 7). Bokens upplägg följer vad Johnstone (2008, s. 30) kallar för "an analytical heuristic: a set of broad questions to ask about the texts with which we work." Johnstones modell är indelad i sex kategorier, "six aspects of shaping the text" (Johnstone 2008, s. 9):

- Discourse is shaped by the world, and discourse shapes the world.
- Discourse is shaped by language, and discourse shapes language.
- Discourse is shaped by participants, and discourse shapes participants.
- Discourse is shaped by prior discourse, and discourse shapes the possibilities for future discourse.
- Discourse is shaped by its medium, and discourse shapes the possibilities of its medium.
- Discourse is shaped by purpose, and discourse shapes possible purposes.

Johnstone, 2008, s. 10

Ordet "diskurs" ("discourse") betyder i detta fall inte ett specifikt sätt att förstå eller kommunicera om något. Det syftar inte heller på specifika ideologier som reproduceras i tal och förståelse. Det är alltså inte samma diskursbegrepp som används i den kritiska diskursteorin eller -analysen. Snarare betyder diskurs, då det används av Johnstone som ett delbart verb, konkret språkanvändande. Hon förklarar begreppet såhär:

Calling what we do "*discourse analysis*" rather than "*language analysis*" underscores the fact that we are not centrally focused on language as an abstract system. We tend instead to be interested in what happens when people draw on the knowledge they have about language, knowledge based on their memories of things they have said, heard, seen, or written before, to do things in the world: exchange information, express feelings, make things happen, create beauty, entertain themselves and others, and so on. This knowledge – a set of generalizations, which can sometimes be stated as rules, about what words generally mean, about what goes where in a sentence, and so on – is what is often referred to as "language", when language is thought of as an abstract system of rules or structural relationships. Discourse is both the source of this knowledge (people's generalizations about language are made on the basis of the discourse they participate in) and the result of it (people apply what they already know in creating and interpreting new discourse).

Johnstone, 2008, s. 3

Johnstone poängterar att diskursanalys i vid bemärkelse, och inte bara den som sker i Foucaults efterföljd eller är uttalat "kritisk", lämpar sig väl för kritisk läsning. "In

other words, sensitive discourse analysts should always be casting critical eyes on their own process of analysis and on the situation they study, whether or not methodological or social critique is the end goal”(Johnstone 2008, s. 29). Mitt huvudsyfte är inte att undersöka bibliotekariers maktutövande eller läsningens koppling till ideologier, även om jag kommer beröra detta i min analys, samt relatera till forskning som gjort just detta. Diskursanalysen enligt Johnstones heuristiska modell blir ett sätt att granska mitt material kvalitativt, från olika håll, så att säga vrida och vända på det. Det blir en bred diskursanalys. Jag kommer att titta mer på språkets innehåll än dess struktur.

De sex kategorierna i Johnstones heuristiska modell motsvarar sex olika sätt på vilka text och kontext ömsesidigt påverkar varandra (Johnstone 2008, s. 9). Med ”heuristic” menar Johnstone (2008, s. 262) ”a discovery procedure, a systematic way of exploring a topic”. Till skillnad från instruktioner eller bruksanvisningar är den heuristiska modellen inte indelad i steg som ska genomföras i en viss ordning. ”[The heuristic] is a way to ground discourse analysis in discourse, rather than starting with a pre-chosen theory and using your texts to test or illustrate the theory” (Johnstone 2008, s. 10). Johnstones heuristiska modell är ett sätt att undersöka de utsagor i materialet som rör mina forskningsfrågor, på ett sätt som tar hänsyn till utsagornas kontext och möjliga funktioner, förutsättningar och effekter. Jag kommer att undersöka mitt material utifrån fyra av de sex olika sätt på vilka text och kontext ömsesidigt påverkar varandra, och jag kommer använda Johnstones bok, som är indelad enligt dessa kategorier, som handledning. Två av de sätt på vilka text och kontext påverkar varandra kommer jag alltså att utelämna i min analys. Det ena är den rent språkliga aspekt som i punktlistan ovan beskrivs såhär: ” Discourse is shaped by language, and discourse shapes language.” Detta handlar om hur språkliga konventioner styr språkanvändande och hur språkanvändande förändrar språkliga konventioner, om grammatik som regler för språkanvändande kontra grammatik som beskrivning av språkanvändande med mera (Johnstone 2008, ss. 124-126). Det andra jag bortser från är vad som i punktlistan ovan beskrivs såhär: ” Discourse is shaped by its medium, and discourse shapes the possibilities of its medium.” Med medium avser Johnstone tal, teckenspråk och skrift, och denna form av analys fokuserar på skillnader mellan talad och skriven diskurs, skillnader mellan olika former av skriven diskurs (e-post, bloggar, böcker) och liknande (Johnstone 2008, ss. 227-228). Jag har gjort bedömningen att analys av mitt material utifrån dessa synvinklar inte kommer att hjälpa mig att besvara mina forskningsfrågor. Att jag väljer bort Johnstones rent lingvistiska punkt betyder givetvis inte att jag i min analys kommer att bortse från lingvistiska aspekter, och det faktum att jag analyserar text i tidskrifter kommer också att beröras på annat håll. Dessutom överlappar de sex punkterna någon mån.

Min forskningsansats är i huvudsak kvalitativ. Ett "viktigt särmärke för de kvalitativa metoderna är att de utgår från studiesubjektens perspektiv, medan kvantitativa studier typisk i högre grad utgår från forskarens idéer om vilka dimensioner och kategorier som ska stå i centrum", skriver Alvesson och Sköldberg (2008, s. 17). Att inordna det som beforskas i kvantifierbara enheter skulle kunna innebära att jag projicerar mina egna föreställningar på de utsagor som studeras, och i slutändan presenterar ett forskningsresultat som i skepnaden av tillförlitliga siffror i praktiken enbart verifierar mina förutfattade meningar om forskningsområdet. Detta är extra viktigt att ha i åtanke då jag, i egenskap av biblioteksassistent, biblioteks- och

informationsvetenskapsstuderande och mycket aktiv läsare av skönlitteratur, i väldigt liten utsträckning kan sägas stå i ett objektiva förhållande till det som beforskas. Dessa farhågor har varit en faktor som inverkat på mitt beslut att använda Johnstones heuristiska modell i stället för att i Foucaults tradition identifiera ideologiska diskurser, vilket ju skulle kunna riskera att bli just det slags kategorisering och indelning enligt min förförståelse, som jag försöker undvika.

Rent praktiskt har arbetet med mina primärkällor gått till på följande vis. Först har jag läst olika nummer av BBL i omvänd kronologisk ordning och noterat i vilka texter vuxnas läsande berörs. Jag har avbrutit denna ytliga läsning när jag ansett mig ha tillräckligt material att arbeta med. Tillräckligt med material har jag bedömt att jag fått efter genomläsningen av 38 nummer, det vill säga årgångarna 2012 till och med -15 samt de fyra första numren 2016. Sedan har jag återigen, vid flera tillfällen läst igenom de texter där vuxnas läsande berörs, för att få en uppfattning om i vilka sammanhang vuxnas läsande nämns, av vem, vad som sägs om vuxnas läsande, hur det sägs, vad det argumenteras för och vad som tas för givet och så vidare. Jag har, vilket framkommit ovan, gjort en kvalitativ genomgång av mitt material i avsnittet *Materialgenomgång*, där jag går igenom samtliga texter jag hittat och mina intryck. Efter detta har jag tittat på det jag hittat utifrån fyra av Johnstones sex kategorier, för att nyansera, fördjupa förklara och i någon mån ifrågasätta det som jag kommit fram till i materialgenomgången. Efter detta relateras det jag kommit fram till till det tvärvetenskapliga forskningssammanhang som jag presenterar i avsnittet *Forskningsläget*. Detta relaterande är en ytterligare fördjupning av min analys.

Avgränsningar

Valet av primärkälla innebär i viss mån avgränsning kulturellt, geografiskt och historiskt till Sverige och samtiden.⁴ Detta är ett medvetet val, eftersom min avsikt är att bidra till en förståelse av ett samtidsfenomen i svensk kontext. Även mitt val av metod har en avgränsande effekt, i det att tillämpningen av metoden kommer att resultera i skisserandet av en (förhoppningsvis) nyanserad helhetsbild snarare än en fördjupad förståelse av en eller annan specifik aspekt av forskningsproblemet. Metoden innebär alltså en begränsning av fokus.

Jag har också i mitt val av material valt bort flertalet tänkbara källor, exempelvis tidskrifterna *Bibliotek i samhälle* (bis) och *Biblioteket i fokus* (Bif), eftersom jag tror att BBL och Svensk biblioteksförning är representativa för biblioteksvärlden i vidare bemärkelse, och dessutom innehåller mer av aktuell biblioteksdebatt. Bif är fokuserat på intervjuer med författare, bokrecensioner och boknyheter och har karaktär av en kommersiell förlagspublikation med väldigt lite debatt. bis har en tydlig politisk profil och innehåller visserligen mycket debatt, men jag tror inte att tidskriften är lika representativ som BBL, och dessutom var det betydligt svårare att hitta användbara artiklar i bis utan att gå igenom så många årgångar att jag inte skulle kunna hålla det så aktuellt som jag kan göra med materialet i BBL.

⁴ Jag skriver ”i viss mån” eftersom flera texter i mitt material berör förhållanden och företeelser på andra håll än Sverige.

Att hålla det aktuellt, slutligen, har inneburit ytterligare en avgränsning. Eftersom jag inte haft för avsikt att presentera en historisk översikt har jag nöjt mig med material från 2012 och framåt. Mer om detta nämner jag ovan, i avsnittet *Valet av material*.

Forskningsläget

I detta kapitel går jag först igenom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning som på olika sätt har koppling till mitt forskningsområde. Sedan följer några exempel på litteraturvetenskaplig forskning där frågor om skönlitteraturens vikt och funktion berörs. Avsikten är att presentera det material jag kommer att förhålla mig till i min analys, samt att sätta in min undersökning i ett forskningssammanhang.

Greenhalgh et al. *Libraries in a World of Cultural Change*

1995 publicerades de sammanfattade resultaten av ett brittiskt forskningsprojekt rörande folkbibliotekens roll i samhället i boken *Libraries in a World of Cultural Change*. Till stor delen faller bokens innehåll utanför denna uppsats omedelbara ämnesområde, men i ett kort kapitel om bibliotek och skönlitteratur, *Other worlds: libraries, fiction and popular reading*, görs några intressanta påståenden om läsande i ett avsnitt som jag väljer att citera här:

Given the deep unease that the popularity of genre fiction causes the library profession, it is quite extraordinary that decisions as to whether to promote, divert attention from, or reduce genre fiction stocks are seemingly made with no evidence at all as to what readers derive from these books. The reader's point of view is always missing from these debates. Why?

In fact, the librarian's ambivalence about genre fiction originates in an ambivalence about fiction itself.

Greenhalgh, Wopole & Landry, 1995, s. 131

Dessa rader följs av en kort förklaring: historiskt sett har fokus lagts på folkbibliotekets roll som folkbildande institution, och därför har det som rör skönlitteratur förblivit en ifrågasatt del av bibliotekets verksamhet (Greenhalgh et al. 1995, s. 131). Läget förklaras närmare såhär: ”It is not difficult to muster arguments as to the educational an/or civic benefits of lending instructional material, history, sociology and so on, as well as providing reference materials for free, but the case for fiction is more difficult” (Greenhalgh et al. 1995, s. 133). Dessa påståenden publicerades 1995 och jag har citerat dem här av två olika anledningar. För det första för att dessa rader ska utgöra en bakgrund mot vilken jag går igenom övrig (mer sentida) forskning nedan. De blir en enkel sammanfattning av ett tidigare forskningsläge. För det andra kan dessa påståenden, trots att de gjordes i ett annat land för drygt tjugo år sedan, vara intressanta att återkomma till och jämföra med efter genomgången av mina forskningsresultat.

Efter att ha konstaterat att den biblioteksverksamhet som rör populärlitteratur (och skönlitteratur i allmänhet) bedrivs utan någon egentlig förståelse för vad litteraturen ger läsarna, och att den till om med i någon mån är ifrågasatt, går författarna igenom de argument för skönlitterärt läsande och skönlitterära samlingar i biblioteken som kommit fram under undersökningen. I ett av dessa argument är skönlitteraturen, i

egenskap av något som lockar folk till biblioteket, enbart ett medel för att främja andra av bibliotekets ändamål:

It is fiction-lending that provides the public library with its wide audience catchment, and thus provides a critical mass of users that gives the library its comfortable social atmosphere.

Greenhalgh, Wopole & Landry, 1995, s. 133

Ett annat argument är mer socialpolitiskt och ekonomiskt:

The evidence of our study is that for many people, particularly those living in areas of multiple deprivation, high levels of fiction borrowing and reading fulfil a social need that would be much more costly to provide in terms of conventional "welfare" support.

Greenhalgh, Wopole & Landry, 1995, s. 133

Båda dessa argument bortser fullkomligen från det skönlitterära läsandets mening eller funktion för läsaren. Att biblioteken ska tillhandahålla skönlitteratur för att folk vill ha skönlitteratur är visserligen ett argument det med, men eftersom författarna på föregående uppslag pekade på bristande förståelse för det skönlitterära läsandets mening för läsaren, är dessa argument i någon mån underminerade. Författarna tar dock även upp ett antal andra argument, som i högre grad ser till läsandets funktion för läsaren. De skriver att litteraturen gör mer än att underhålla läsaren: den kan vara utvecklande, terapeutisk, en väg till bildning eller "a part of a shared intellectual citizenship" (Greenhalgh et al. 1995, s. 133). Skönlitteraturen är också ett alltför brett och varierat fenomen för att det ska vara intellektuellt genomförbart att dela in det i en seriös del och en eskapistisk (Greenhalgh et al. 1995, ss. 133-134). För läsaren kan genrelitteraturen (och jag förmodar även skönlitteratur i vidare bemärkelse) erbjuda en privat sfär, distans från vardagens problem, insikt i andra kulturer och perspektiv (Greenhalgh et al. 1995, s. 134-136). Författarna växlar frekvent mellan att skriva om genrelitteratur ("genre fiction"), populärlitteratur ("popular fiction") och skönlitteratur ("fiction"), vilket ibland gör det lite svårt att bedöma vilken läsning som omfattas av ett specifikt påstående, och kapitlets rubrik, *Other worlds: libraries, fiction and popular reading*, gör det inte mycket lättare. Jag utgår från att samtliga påståenden gäller åtminstone populärlitteratur, men att mycket av det som skrivs också även i någon mån gäller för skönlitteratur som inte omfattas av populär-epitetet. Varför skulle läsaren kunna uppnå en känsla av "shared intellectual citizenship" vid läsandet av Stephen King men inte vid läsandet av Illiaden? Slutligen skriver författarna att "the emotional and psychological benefits of genre fiction reading /.../ are very much at the centre of the benefits that the public library offers to people" (Greenhalgh et al. 1995, s. 136).

Ross et al. *Reading Matters*

Reading Matters: What Research Reveals about Reading, Libraries, and Community är skriven av de tre kanadensiska biblioteks- och informationsvetarna Catherine Sheldrick Ross, Lynne (E.F.) McKechnie och Paulette M. Rothbauer. Boken utgörs av en syntes av data och slutsatser från olika fält, som förts samman med resultaten av författarnas tidigare arbete. Utifrån denna kombination av källor kan författarna dra

nya slutsatser om läsningens roll i samhället och bibliotekets betydelse för läsningen. Författarnas hållning är att nöjesläsning och läsning av skönlitteratur är en viktig del av folkbibliotekens verksamhet, och boken kan ses som ett argument för detta.

Ett helt kapitel är ägnat specifikt åt vuxnas läsande. Detta kapitel utgår från flera stora undersökningar om läsande som gjorts under 1900-talet, som genomförts först och främst i den engelskspråkiga delen av världen, av bland annat förläggare, bibliotekens branschorganisationer och sociologer. Resultaten av dessa undersökningar är i viss mån motstridiga. Detta av flera olika anledningar: undersökningarna har gjorts åt uppdragsgivare med väldigt olika motiv; undersökningarna har gjorts i olika delar av världen; undersökningarna har gjorts vid olika tidpunkter. Fram kommer en bild av läsandet som komplicerat och kanske även svårt att beforska. Dock kan några slutsatser dras: läsningen är för de som läser oftast något angeläget, varken det rör sig om förströelse, informationssökande, jakt på estetiska upplevelser, uppbyggelse, nyfikenhet eller verklighetsflykt. På grund av läsandets komplexitet och variationen bland läsarna är det viktigt att biblioteken lägger vikt på alla olika mediers tillgänglighet, eftersom tillgänglighet är en viktig faktor vad gäller bibliotekets inverkan på biblioteksanvändarnas läsande (Ross et al. 2006, ss. 133-145).

Författarna tittar också på vad som återkommer i redogörelser för läsoplevelsen. De teman som återkommer är av olika slag. Ibland är det beskrivningar av läsandets effekter på läsaren, ibland är det redogörelser för önskvärda mentala tillstånd som motiverar läsarna att läsa, och ibland är det enklare beskrivningar av hur det är att läsa. För vana läsare är texten inte i vägen för det som förmedlas, vilket ger läsandet karaktär av upplevelse, och gör läsandet glädjefyllt. Läsandet kan användas för att reglera humöret, för att byta perspektiv, för att underkasta sig en annan vilja eller ett annat synsätt. Läsandet kan skapa trygghet, en känsla av kompetens, eller, hos den mindre vana läsaren, oro. Läsandet kan motiveras av intresse för språket eller av vetgirighet (Ross et al. 2006, s. 149). Läsandet kan vara eskapism (att fly från något) eller en tillflyktsort (något att fly till), och läsandet kan vara självutvecklande eller identitetsskapande, eller helt enkelt ses som en del av den egna identiteten (Ross et al. 2006, s. 162). Läsningen kan vidga läsarens känsla av socialt sammanhang, eller helt enkelt få läsaren att känna sig mindre ensam, och det kan vara en källa till tröst (Ross et al. 2006, s. 168).

Sammanfattningsvis är författarna av åsikten att det är viktigare *att* läsa än *vad* som blir läst. De argumenterar för en förståelse av läsaren som någon som gör medvetna val om vad som ska läsas och när – den som läser populärlitteratur vet vad den läser, precis som den som läser klassikerna, och oavsett vad som blir läst så är läsningen först och främst förknippad med positiva effekter. Med denna syn på litteratur och läsande följer en bibliotekssyn där läsfrämjande arbete är mycket viktigt. Författarna uppmanar sina läsare (som till största delen förmodas vara bibliotekarier eller biblioteks- och informationsvetenskapsstudenter) att sluta oroa sig för att barnen bara läser lättsmälta bokserier, eller för att vi lånar ut så mycket underhållningslitteratur, för läsning är av godo. Tillhandahållandet av skönlitteratur, som ju är en mycket stor del av folkbibliotekens verksamhet, är något som bibliotekarien ska vara stolt över (Ross et al. 2006, s. 244). Att biblioteksanställda bör bli bättre insatta i läsandets som process och social aktivitet, och den senaste forskningen kring detta, för att bättre

kunna tillgodose olika läsares behov, skulle kunna sägas vara ett av huvudmotiven bakom boken.

Åsa Hedemarks *Det föreställda folkbiblioteket*

Åsa Hedemarks doktorsavhandling i biblioteks- och informationsvetenskap från 2009 har undertiteln *En diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006*. Vad gäller metoden ansluter sig Hedemark till den skola av diskursanalytiker som med utgångspunkt i Foucaults teorier, samt i Hedemarks fall även Laclaus och Mouffes, använder ordet diskurs i pluralform, som ett odelbart substantiv (se mitt avsnitt *Om diskursanalysen*). Huvudsyftet är ”att studera debatter i media för att därigenom nå kunskap om de föreställningar och diskurser om folkbibliotek som dominerar där” (Hedemark 2009, s. 13). I sin analys av rikstäckande svensk dagspress samt arkiverade radio- och TV-sändningar fokuserar Hedemark huvudsakligen på två större biblioteksdebatter, som hon kallar för Debatten om bibliotekarier (1983) och Rädda biblioteken-debatten (1992). Ofta berörs skönlitteraturens plats i biblioteken i det material som Hedemark analyserar.

I sin analys identifierar Hedemark tre diskurser. Innan jag går in på dem vill jag kort ta upp Hedemarks diskursbegrepp, eftersom det skiljer sig från mitt sätt att använda ordet. Hedemark (2009, s. 31) skriver att hennes diskursbegrepp ligger nära Stuart Halls, och således inte bara innebär ett sätt att förstå och kommunicera om något, utan även har en social och praktisk dimension som innebär att olika sätt att uppföra sig och handla är knutna till diskursen. Diskurserna har också en ideologisk dimension, men Hedemark (2009, ss. 39-40) poängterar att hon inte använder begreppen diskurs och ideologi synonymt.

En av diskurserna kallar Hedemark för allaktivitetsdiskursen. Denna diskurs är tydligast representerad i media under 70-talet, då den är ”den dominerande diskursen” (Hedemark 2009, s. 51). Denna diskurs innebär en breddad syn på folkbiblioteksverksamheten som inbegriper politiska debatter, uppsökande verksamhet och ökade inköp av populärlitteratur och annan litteratur på förfrågan som en motreaktion mot bibliotekens traditionellt borgerliga ”finkultur”. Biblioteket ses som ett kulturcentrum och ett politiskt rum, och att medvetandegöra allmänheten om samhällets ekonomiska förhållanden och maktförhållanden är en viktig uppgift (Hedemark 2009, ss. 51-53). Allaktivitetsdiskursen innebär inte någon tydligt definierad litteratursyn, utöver redan nämnda reaktion mot det ”finkulturella” och en aningen större öppenhet för populärlitteratur.

En annan diskurs kallar Hedemark (2009, ss. 62) för den bokliga diskursen, och den inbegriper en litteratursyn, och en syn på biblioteket, biblioteksanvändaren och bibliotekarien. Denna diskurs är tydligast närvarande under 80- och 90-talen, men även under 70-talet syns den, då som reaktion mot ovan nämnda allaktivitetsdiskurs (Hedemark 2009, s. 50). Sammanfattningsvis innebär den bokliga diskursen följande. Folkbildning och tryckt kvalitetslitteratur är folkbibliotekets huvudsakliga verksamhetsområden, och biblioteken ska befatta sig i mindre omfattning med ”sämre” tryckt litteratur, elektroniskt tillgänglig information i allmänhet, ljudmedier och film eller aktiviteter bortom läsandet. Bibliotekarien ska ha kulturell (främst litterär) kompetens snarare än teknisk informationskompetens. Dessa olika sorters kompetens framställs ofta som oförenliga i debatten. Förmedlandet av

kvalitetslitteratur, främst svensk sådan, för fostran och bildning av allmänheten, som inte vet sitt eget bästa utan bara vill förströ sig, är vad biblioteken och bibliotekarierna borde syssla med. Litteratursynen präglas av en ganska enkel dualism, där det helt enkelt finns bra och dålig litteratur. Den bra litteraturen har folkbildande effekter och håller kulturarvet levande. Den dåliga litteraturen, underhållnings- eller populärlitteraturen, fördummar (Hedemark 2009, ss. 62-67). Viktigt att poängtera är att det inte först och främst är personer verksamma vid biblioteken som ger uttryck för den bokliga diskursen i media, utan författare, kulturskribenter och i någon mån politiker.

Den tredje diskursen, som Hedemark (2009, s. 57) kallar för den informationsförmedlande diskursen, innebär att information i bredaste bemärkelse, snarare än bara böcker och god litteratur, ses som bibliotekets uppgift. Denna bibliotekssyn, som figurerar under 80- och 90-talen, är öppen för ny teknologi, framför allt datorer. Bibliotekarien ska vara tekniskt kunnig, en informationsexpert snarare än en litteraturvetare (Hedemark (2009, s. 58). "[D]iskursens företrädare tar inte aktivt avstånd från skönlitterära kunskaper men hävdar att det finns betydligt viktigare kompetenser som bibliotekarier bör utveckla" (Hedemark 2009, s. 58), och någon särskild syn på skönlitteratur framkommer inte, eftersom diskursens företrädare inte egentligen inte debatterar om skönlitteratur. Dock är diskursens företrädare med sitt fokus på neutral förmedling av information (Hedemark 2009, s. 152) förmodligen mindre benägna att agera smakråd åt den läsande allmänheten än den bokliga diskursens företrädare. Den informationsförmedlande diskursens företrädare är politiker och bibliotekarier, "i synnerhet lektorer och bibliotekarier som undervisar på Bibliotekshögskolan i Borås" (Hedemark 2009, s. 152).

Under de två stora debatterna, Debatten om bibliotekarier 1983 och Rädda biblioteken-debatten 1992, är företrädare för den bokliga diskursen mycket aktiva. Under den första av dessa debatter kritiserar de bibliotekariernas kompetens från detta håll, och under den andra hyllas bibliotekarierna och biblioteken som en reaktion mot hoten om nedläggning (Hedemark 2009, s. 96). Debatten om bibliotekarier är till största delen en konfrontation mellan företrädare för den bokliga diskursen och den informationsförmedlande, men under 90-talets Rädda biblioteken-debatt är den informationsförmedlande diskursens företrädarens position mindre tydlig. Ibland vill de rädda biblioteken med argument om bibliotekens vikt i det framväxande informationssamhället (Hedemark 2009, s. 97), och ibland är de mer marknadsekonomiskt inriktade och är öppna för att bibliotek ska drivas på entreprenad eller ideellt (Hedemark 2009, s. 98). Under 70-talets mindre livliga debatt är allaktivitetsdiskursen tydligast (Hedemark 2009, s. 153).

En av Hedemarks (2009, ss. 153-154) slutsatser är att den informationsförmedlande diskursen, som började synas under tidigt 80-tal, först under 2000-talet börjat få lika stort inflytande som den bokliga. Folkbibliotekets identitet som folkbildande institution (något som Hedemark förknippar med den bokliga diskursen) är i dag inte lika självklar, och den bokliga diskursens "styrningsmentalitet" har fått mindre inflytande. Hedemark betonar att den bild av folkbiblioteket och dess verksamheter som kommer fram i massmedia skiljer sig från det som diskuteras inom biblioteksfältet. Biblioteket som mötesplats och som redskap för integration beforskas och diskuteras så att säga internt, men "[ä]ndå är det bilden av biblioteket som en

kulturbevarande institution som är tydligast i media” (Hedemark 2009, s. 161). Denna bild är i linje med den bokliga diskursen, som, trots den informationsförmedlande diskursens ökade inflytande, fortsatt tycks dominera allmänhetens föreställningar om vad ett bibliotek är. En möjlig konsekvens av detta är att om bibliotek fortsätter att först och främst förknippas med böcker, kan dess inflytande minska om i och med allmänhetens ökade intresse för ljud- och e-böcker – ”[e]ftersom institutionen inte i första hand förknippas med den typen av material kan det komma att innebära att användaren inte vänder sig till bibliotek för att få tag på digitala medier” (Hedemark 2009, s. 162). Hedemark konstaterar att

media i första hand förmedlar en boklig diskurs vilket kan få konsekvenser för det sätt användaren agerar på bibliotek. Om bibliotek i första hand associeras med tryckta böcker påverkar det användarnas förväntningar och antaganden om institutionen, vilket i sin tur får konsekvenser för deras interaktion med biblioteket. I och med att biblioteket i media i så hög utsträckning beskrivs som en kulturbevarande institution kan en sådan föreställning ha inflytande på användarnas syn på biblioteket – en syn de även bär med sig i mötet med biblioteket /.../ vilket kan verka normerande och begränsade [sic] för utvecklingen av framtidens bibliotek.

Hedemark, 2009, ss. 163-164

Dessutom finns det tecken på att den bokliga diskursen är på väg att växa sig ännu starkare mot slutet av den period som Hedemark studerat (2009, s. 164). Detta gäller dock främst massmedia, för ”[ä]ven om den bokliga och den informationsförmedlande diskursen finns närvarande i såväl diskussioner i allmänna media som i *Biblioteksbladet*, varierar sannolikt diskursernas repsektive inflytande och utrymme beroende på debattforum” (Hedemark 2009, s. 166). Den bild av biblioteken som kommer fram i massmedia förs främst fram av författare, och inte biblioteksbranschens företrädare (Hedemark 2009, s. 165).

Uppsatser i biblioteks- och informationsvetenskap

Under de senaste dryga tio åren har det skrivits flera magister- och masteruppsatser inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap som rör skönlitteratur och folkbibliotek. Av dessa har åtminstone fyra stycken relevans för detta arbete. Två av dessa (Eklund 2004 och Peippo 2007) handlar om litteratursyn, en av dem (Sundin 2004) handlar om litteraturförmedling, och en av dem (Dahlin 2007) är en bibliometrisk undersökning av biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning om skönlitteratur på folkbibliotek.

Anna Eklunds magisteruppsats *Populärlitteratur eller populär litteratur? Fem svenska folkbiblioteks syn på populärlitteratur* (2004) undersöker utifrån intervjuer med bibliotekarier på olika bibliotek i landet, hur dessa tänker kring litterär kvalitet och populärlitteratur. Majoriteten av Eklunds informanter uppvisade en öppen eller liberal inställning till populärlitteratur, och den betydelse de lade i begreppet populärlitteratur var snarare ”efterfrågad och uppmärksam litteratur”, dock finns det hos vissa ”litterärt skolade” bibliotekarier en tendens till att tänka ”i motsatsparen *kvalitet* och *populärt*” (Eklund 2004, ss. 76-77). Eklund drar slutsatsen att en förändring skett som en följd av ett tydligare användarfokus:

Bibliotekarierna är överhuvudtaget medvetna om att de måste inta en korrekt attityd gentemot besökarna för att inte sära någon genom att fälla nedvärderande omdömen beträffande någons val av litteratur. Med andra ord kan man säga att fokus i viss mån har förskjutits från att gälla texterna i sig till att handla om konsumenterna av dem. Detta till skillnad från tidigare när man från bibliotekens sida ganska bekymmersfritt kunde fälla omdömen över människors fördummande läsvanor och över vilken litteratur man absolut motsatte sig att köpa in.

Eklund, 2004, s. 78

Eklund (2004, s. 78) tolkar denna attitydförändring delvis som ett resultat av bibliotekslagens andra paragraf, om att främja intresset för läsning. Vad gäller argument för läsande och läsandets effekter konstaterar Eklund (2004, s. 79) att populärlitteratur kan stimulera läsintresset och på så vis leda till läsandet av kvalitetslitteratur, och populärlitteraturen kan också locka låntagare till biblioteken och förbättra besöksstatistiken. Eklund (2004, s. 80) ser en koppling mellan öppnare attityd till populärlitteratur och det vinst- och lönsamhetstänkande som kommit att influera hur biblioteken drivs. Populärlitteraturen har alltså instrumentella värden, och det är viktigare att läsa än att läsa rätt. Trots ökad tolerans vad gäller populärlitteratur, är det tydligt att det finns en distinktion mellan populär- och kvalitetslitteratur. Utöver antagandet att läsning i allmänhet är av godo, förekommer i Eklunds resultatgenomgång inga särskilda argument för läsandet av kvalitetslitteratur, och inga särskilda effekter eller funktioner tillskrivs heller kvalitetslitteraturen.

Kathrine Peippos magisteruppsats *Bibliotekarien - den goda smakens försvarare? En undersökning av folkbibliotekens inköp av skönlitteratur* (Peippo 2007) behandlar bibliotekariers litteratursyn och hur denna påverkar förvärv, och utgår från intervjuer med inköpsansvariga bibliotekarierna. Peippo (2007, s. 58) konstaterar att BTJ:s lektörers recensioner i hög grad påverkar inköp hos de bibliotek hon studerar, men att också recensioner på andra håll tas i beaktande av de inköpsansvariga. Litterär kvalitet är ett återkommande begrepp och något som tas ställning till vad gäller inköp, men Peippo (2007, s. 59) poängterar att detta begrepp inte närmare definieras av informanterna eller i de styrdokument som dessa följer vid inköp, annat än mycket vagt vid ett fall, där kvalitet likställs med ”god språklig och litterär form”. Liksom Eklund konstaterar Peippo (2007, ss. 60, 62) att det läggs ”stor vikt vid låntagarnas önskemål” samt att populärlitteraturens plats vid biblioteken i dag inte är ifrågasatt på samma sätt som den tidigare varit. Argument för läsning och läsningens effekter faller utanför Peippos direkta forskningsområde, men det är ändå något som berörs i hennes slutsatser. Hon skriver att samtliga informanter ”har ett stort intresse för att läsa skönlitteratur” och att den glädje som läsandet ger dem är något som de vill förmedla till låntagarna (Peippo 2007, s. 60). Ett argument till skönlitterärt läsande är alltså att det ger glädje.

Ylva Sundins magisteruppsats *Den skönlitterära diskursen i BBL: En studie av förmedlingen av skönlitteratur till vuxna på folkbibliotek speglad i Biblioteksbladet 1990-2003* (Sundin 2004) har likheter med min undersökning vad gäller material och frågeställningar. Sundin vill undersöka om debatten i BBL tyder på att förmedlingen av skönlitteratur till vuxna ses som en prioriterad uppgift, om det finns någon diskussion om bibliotekariens roll som litteraturpedagog och hur bibliotekariens litteraturförmedlande roll framställs. Undersökningen görs genom en närläsning av

relevanta texter ur BBL 1990-2003 och analysmetoden är hermeneutisk. Sundin (2004, s. 74) sluter sig till att ”folkbiblioteken anser sig ha ett ansvar för förmedlingen av skönlitteratur, och då särskilt kvalitetslitteraturen”, men att exempelvis författare och kritiker och andra utanför biblioteket flera gånger uttrycker att biblioteket inte tar detta ansvar. Få bibliotekshåll anser man att förmedlingen av skönlitteratur till vuxna är viktig, men att man inte riktigt ”räcker till” när det gäller detta arbete (Sundin 2004, s. 74). Sundin (2004, s. 75) ser en diskrepans mellan bibliotekarieutbildningarnas utformning (där litteraturförmedling ges relativt lite uppmärksamhet) och situationen på folkbiblioteken (där litteraturförmedling ses som en del av kärnverksamheten). Sundin (2004, s. 76) ser också ”tendenser i materialet som antyder att förmedlingen av skönlitteratur skulle ha lägre status än satsningen på informationsteknologi.” Det mesta av debatten om skönlitteraturförmedling rör kvalitets- kontra populärlitteratur, och författaren ser i sitt material att förvärv baserat på efterfrågan är något som dyker upp i början (tidigt 90-tal) och efter hand blir något etablerat, vilket bland annat journalister och författare reagerar mot (Sundin 2004, s. 77, jämför Hedemark 2009, som jag går igenom ovan, och den bokliga diskursens företrädare bland författarna). Liksom Hedemark (2009, se min genomgång ovan) konstaterar Sundin (2004, s. 77) att de författare och andra som kritiserar bibliotekariernas kompetens vad gäller förvärv av skönlitteratur bortser från de behov låntagarna anser sig ha. Vad gäller argument för läsandet av skönlitteratur är det med Sundins uppsats ungefär som med Eklunds – det är inget som direkt avhandlas och det enda som tydligt framkommer är att populärlitteraturen har ett instrumentellt värde i det att den på sikt kan leda till läsande av kvalitetslitteratur (Sundin 2004, s. 77), men varför kvalitetslitteraturen ska läsas lämnas osagt, förutom att författaren i sitt material ibland ser diffusa kopplingar mellan skönlitteratur, folkbildning, demokrati och kulturarv, men detta ”spelar ingen avgörande roll i undersökningsmaterialet” (Sundin 2004, s. 78).

Annika Dahlins magisteruppsats *Biblioteksforskning om skönlitteratur på folkbibliotek* (Dahlin 2007) om hur biblioteksforskningen behandlar skönlitteratur på folkbibliotek är till del bibliometrisk, och till del baserad på studiet av forskningsartiklar. Innehållet i Dahlins uppsats är delvis av relevans för mina forskningsfrågor. Min uppsats är i någon mån också en del av det sammanhang som Dahlin har undersökt. Inkluderandet av Dahlins uppsats i denna genomgång möjliggör därför en tydligare positionering av min studie i ett vidare forskningssammanhang. Dahlin har studerat 74 artiklar publicerade i fem engelskspråkiga biblioteks- och informationsvetenskapliga tidskrifter publicerade från 1995 till 2006 (Dahlin 2007, s. 3). De 74 artiklar som Dahlin funnit som uppfyller kravet att de behandlar skönlitteratur på folkbibliotek utgör 3% av de artiklar som publicerats i de fem tidskrifterna under de elva år som Dahlin (2007, s. 8) undersökt. I de artiklar som rör skönlitteratur hittar författaren fem återkommande ämnen: läsande, olika gruppers särskilda behov, tillgängliggörande av skönlitteratur, bibliotekens situation, och beståndet (Dahlin 2007, s. 34). Dessa ämnen har Dahlin i sin tur delat in i underkategorier. Läsande, som är det ämne med störst representation i materialet, har delats in enligt följande: vikten av läsande, läsfrämjande, lästips, biblioteksutbildning och forskning, och läsandet i ett visst land. Av dessa underkategorier är vikten av läsande extra intressant att titta på här. Övriga ämnen väljer jag att inte gå in på närmare i min genomgång. Beträffande de artiklar som rör vikten av läsande skriver Dahlin (2007, s. 35) att ”[i]ngenting framförs med mer

emfas i min undersökning än hur viktigt det är att läsa och uppmuntra läsande.” Läsande förknippas med hälsa och välmående, läsande skapar demokratiska medborgare, läsande är utbildning och terapi, är trevligt, stärkande och stimulerar intellektet (Dahlin 2007, ss. 35-36). Läsning av skönlitteratur motiveras också av att det gör folk till bättre läsare, och god läskunnighet krävs i dagens samhälle (Dahlin 2007, s. 37). Av dessa anledningar är läsfrämjande en viktig uppgift för biblioteken.

Dahlin (2007, s. 57) skriver att ”[d]et tydligaste resultatet av undersökningen är att det forskas relativt lite om skönlitteratur på folkbibliotek.” Endast i 7,4% av de 2470 artiklar som publicerades i de fem tidskrifterna under elva år, nämns ordet ”fiction” (Dahlin 2007, s. 8). Dessa siffror måste dock tas med en nypa salt; Dahlin (2007, s. 57) påpekar att skönlitteratur ibland är underförstådd vid användandet av eller inkluderad när forskare skriver i vidare bemärkelse om litteratur eller läsning. Andra slutsatser Dahlin (2007, s. 58) drar är att skönlitteraturen i forskningen ofta framställs som folkbildande, medel till ökad läsförmåga och rekreation. Resultaten av den bibliometriska undersökningen sammanfattar Dahlin såhär:

En granskning av forskarna har visat att hälften endast producerat ett fåtal artiklar. /.../ Mer exakt har elva forskare skrivit tio artiklar eller fler under tidsperioden 1995 till 2006. Vad detta visar är att forskningen inte är särskilt omfattande. Några få forskare har en större forskningsaktivitet. Visibiliteten är alltså låg. Det finns därför skäl att anta att forskning i ämnet generellt sett är blygsam.

Dahlin, 2007, s. 59

Dahlin (2007, s. 60) drar slutsatsen att biblioteksforskningen till största delen ”antingen negligerar eller tar skönlitteraturen på folkbibliotek för given”.

Magnus Perssons *Den goda boken*

Om varför vi läser eller varför vi borde läsa har det, om man får tro litteraturvetaren Magnus Persson, tyckts mer än det har forskats. ”Man diskuterar [vid de litteraturvetenskapliga institutionerna] hur man skall läsa, och möjligen också vad, men sällan eller aldrig varför” skriver Persson (2015 s. 24) i *Den goda boken*, som är en granskning av samtida föreställningar om läsning. Samtidigt identifierar Persson flera olika argument, eller, med Perssons ord, ”myter” eller ”föreställningar”, om läsningens nytta, men dessa kommer oftast från annat håll än det litteraturvetenskapliga. En av dessa myter är läsningen som medicin eller terapi. En annan, och detta är ett centralt tema, är myten om den goda litteraturen eller den goda boken, en oreflekerad position som inbegriper föreställningar som att ”[l]itteraturen är god och världen är ond” (Persson 2015, s. 20), att litteraturen har goda effekter, samt ett kulturbegrepp som ibland är kopplat till nationalitet (Persson 2015, s. 17), och som delar in olika sociala fenomen i onda och goda ”kulturer” där den goda litteraturen ”disciplinerar” och har ”automatiskt goda verkningar” (Persson 2015, s. 32). Efter en genomgång av skolans läroplaner framkommer en syn på litteraturen som kulturbärare och förmedlare av en nationell identitet, och som väg till insikt om en kulturellt bunden etik och moral (Persson 2015, s. 17). Oftast innebär myten om den goda litteraturen en instrumentell syn på läsning (Persson 2015, s. 32).

En tredje myt är myten om överskridandet eller transgressionen, som är ”en av den moderna och senmoderna konstitutionens grundläggande tankefigurer” och som Persson beskriver såhär:

Konst som gör anspråk på att vara drabbande, nyskapande och betydelsefull måste bryta mot reglerna. Den måste överskrida det givna, det vanliga, det konventionella. Den måste utmana vår smak och helst också vår moral.

Persson, 2015, s. 50

Några andra föreställningar Persson identifierar är ”kulturarvdiskursen”, där läsningens roll är allt mellan att skapa nationell identitet och att vara en motpol till ”masskulturen” (Persson 2015 ss. 130-131), ”marknadsdiskursen”, där antalet sålda böcker likställs med litterär kvalitet (Persson 2015, s. 132). ”Diskursen om barns bristande språk”, slutligen, tas upp som ett exempel på att motivera läsande utifrån en föreställning om brister. Detta är ett sätt att tänka som framför allt kommer till uttryck vad gäller barns läsande, men det är intressant att ta upp här eftersom inte bara barns läsande, utan även vuxnas (vilket jag kommer fram till i min analys nedan) kan motiveras av brister i barnens språkliga förmåga. Persson (2015, ss. 136-139) ifrågasätter inte främst huruvida läsning kan ha positiva effekter för den språkliga förmågan eller huruvida barn har bristande läs- och språkfärdigheter, snarare poängterar han att den tryckta boken som medium överskattas av läsrörelsen. Denna diskurs hänger samman med den ”mediekritiska och masskulturkritiska diskursen” (Persson 2015, ss. 139-143), som innebär föreställningar om litteraturen som motpol till den fördärvande masskulturen, där texten framställs som ”i alla avseenden överlägsen” bilden, och andra medier än boken antas ha negativa verkningar på språket och moralen. Sina exempel på detta synsätt hämtar Persson i läsrörelsens reklamannonser.

Persson hittar de olika föreställningarna om läsning bland annat i skolans styrdokument, läshandböcker, kampanjer för att främja läsande, litteraturvetenskapliga debatter och texter om biblioterapi. Boken är en översikt över förhärskande föreställningar snarare än forskningsläget, i någon mån alltså ett exempel på vad jag försöker göra i detta arbete, men med ett betydligt vidare fokus och större intresse för skolans roll än för bibliotekens (jag saknar under läsningen ofta ett biblioteksperspektiv).

Perssons bok är i det stora hela en kritik av vårt sätt att se på läsande. I detta skiljer sig boken från de flesta andra exemplen på forskning som jag tar upp, ibland till den graden att Perssons bok kritiserar just den sorts föreställningar och argument som några av de andra författarna tar upp. Undantaget är den lika kritiska rapporten *Syner på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbiblioteks*, som Persson är medförfattare till.

Persson nämner i korthet sina egna argument för att läsa skönlitteratur i utbildningssammanhang. Dessa är ”demokrati, narrativ fantasi och kreativ läsning”

och träning i perspektivförskjutning är en av de positiva effekter som detta innebär (2015, s. 26).⁵

Antologin *Litteraturens värden*

I antologin *Litteraturens värden*, som publicerades 2009, diskuteras litteraturens värden och effekter från olika disciplinära perspektiv. Förutom litteraturvetare är bland annat psykologer, filosofer och sociologer representerade. De texter ur antologin som har störst relevans för mitt arbete är Anders Palms (2009) *Egenart, egenskaper, egenvärden* och Petter Jonssons (2009) *Den förlösande berättelsen*.

Anders Palm (2009) skriver om sex egenskaper hos litteraturen. Dessa är *fiktionalitet* (en estetisk ”verkningskraft” som kännetecknas av skapande, föreställning och inbillning och som har en växelverkan med den utomtextliga världen), *poeticitet* (”den kapacitet i den litterära texten som riktar läsarens uppmärksamhet på den språkliga formgivningen”), *emotionalitet* (litteraturens förmåga att gestalta, förmedla och väcka känslor), *interrogativitet* (litteraturens ”frågande och ifrågasättande, prövande och utforskande, undran och förundran”), *performativitet* (texten som ”handling och händelse”, dess handling och verkan i läs- och tolkningsakten) och *historicitet* (textens koppling till historien, både vad gäller tillkomst, tolkningshistoria och verkan). Palm identifierar också två huvudperspektiv på litteraturens funktion, det kognitiva och det emotionella, där det förra betonar ”litteraturens möjligheter att ge kunskap och insikt” och det senare betonar den känslomässiga upplevelsen. Palm poängterar dock att dessa egenskaper existerar i symbios, och att man egentligen borde tala om *emokognition* som ett fundamentalt värde hos litteraturen.

Jonsson (2009) skriver i texten *Den förlösande berättelsen* att litteraturen har ett psykoanalytiskt värde, nämligen ”förmågan att skaka om oss och öppna våra ögon för världen, att låta oss se den på nytt, erfara våra fördomar och reflektera över existensens realitet.” Han konstaterar att viss litteratur, men inte all, kan fylla samma funktioner som psykoanalysen och sålunda att litteraturen till viss del har samma värde som psykoanalysen.

Cristina Vischer Bruns *Why Literature?*

Bruns (2011), som undervisar i litteraturvetenskap vid Chapman University, Orange County, och har en bakgrund i engelska och pedagogik, skriver om värdet av att läsa i allmänhet och dess betydelse för litteraturpedagogiken. I kapitlet *Why Read Literature?* går hon igenom olika förståelser av läsandes funktioner och värden i en redogörelse för samtida bidrag till litteraturforskningen. Enligt Bruns kan skönlitteraturen vara kunskapsförmedlande (”instructive” är det ord Bruns använder) och/eller en källa till njutning. För dem som lägger tonvikt vid litteraturen som kunskapsförmedlande kan det dock vara fråga om kunskap i olika bemärkelser. Å ena sidan kan praktiska kunskaper övas upp vid läsandet, exempelvis texttolkning, argumentation eller kritiskt tänkande (Bruns 2011, s. 11), å andra sidan kan kunskap av existentiell eller moralisk art komma läsaren till del genom att erbjuda andra

⁵ Se Magnus Perssons bok *Varför läsa litteratur?*

perspektiv på världen än det egna, eller genom att låta läsaren konfronteras med idealistiska alternativ.

Vad gäller de perspektiv som emfaserar njutningen, snarare än kunskapen, som funktion av läsandet varierar de från att se glädjen och njutningen som litteraturens och litteraturvetenskapens existensberättigande till att se glädjen och njutningen som en effekt av litteraturens förmåga att låta läsaren komma nära andra liv och sätt att leva, eller till och med överskrida gränserna för vad vi själva är (Bruns 2011 ss. 14-15). Vissa av de perspektiv som lägger tonvikt på den litterära glädjen och njutningen ser den alltså som litteraturens primära funktion, medan andra ser den som följer av andra funktioner hos litteraturen. I vissa fall verkar det som att njutningsperspektivet och det kunskapsförmedlande perspektivet kan överlappa (inom båda finns exempel på perspektivförskjutning som något positivt, till exempel).

Andra viktiga funktioner hos litteraturen är att framkalla vissa sorters effekter, i bemärkelsen reaktioner hos läsaren. De exempel Bruns (2011 ss. 18-26) tar upp härleds till litteraturvetaren Rita Felski, och är chock, igenkänning ("recognition") och förtrollning ("enchantment"). Dessa effekter kan ibland, beroende på läsaren, vara självändamål, men de kan också vara medel för att litteraturen ska kunna ha andra verkningar. Bruns skriver om litteraturens chockverkan:

The uncomfortable and even painfully shocking experiences readers can suffer in the pages of books indeed matter because we want and need to have our limited awareness stretched, and such expansion often requires breaking open or undoing once-settled perspectives. In this way shock can also facilitate the gains in knowledge that Felski attributes to literary reading by opening up the psychological or intellectual space necessary for new insights.

Bruns, 2011, s. 19

Denna litteraturens chockverkan har tydliga likheter med vad Persson kallar för överskridande, och liksom Bruns refererar till Felski när hon skriver om litterära chocker, refererar Persson till Felski när han skriver om överskridandet.

Igenkänningen som effekt är kopplad till självförståelse och självinsikt (det är alltså fråga om vidgad kunskap, även om källan kanske inte direkt är litteraturen). Vad gäller förtrollningen innebär den förmåga litteraturen har att få oss i en annan värld, med alla olika följder detta har (allt från att erbjuda perspektiv på vår tillvaro eller andra former av tillvaro till meningsskapande eller tänjande av vår föreställningsförmåga tas upp som exempel). I Bruns redogörelse överlappar de olika perspektiven som synes, och det är tydligt att hon inte ser dem främst som olika konkurrerande perspektiv, utan som kompletterande.

Rapporten Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek

2013 publicerades en förstudie med namnet *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek*, som planerades utmynna i projektet *Fördjupad syn på skönlitteratur* (Ehrenberg, Persson & Svensson 2013). I stället resulterade förstudien i en rapport med samma namn, som var en fördjupad studie (Persson, Ehrenberg, Svensson & Andersson 2015). Dessa studier genomfördes i samarbete mellan Region Halland (som var projektägare), Kultur i Väst, Regionbibliotek Stockholm, Malmö högskola och Regionbibliotek Halland. Den fråga som förstudien utgick från var

”vilken litteratursyn gällande skönlitterärt arbete för vuxna finns det på våra bibliotek?” (Ehrenberg, Persson & Svensson 2013). Resultatet av förstudien summeras i inledningen till rapporten med följande ord:

Fram steg en bild av engagerade och påhittiga bibliotek men där själva grunden för det skönlitterära arbetet drevs av underliggande föreställningar om Den Goda Boken och oreflekterade idéer om kvalitetsnivåer. /.../ Samtidigt med intervjuerna delades även ut en mindre enkät kring den enskilda bibliotekariens läsning. Resultaten visade en kår av läsande människor, fast övertygade att läsning är bra och utvecklande.

Persson et al., 2015, s. 3

Rapporten bekräftar och fördjupar förstudiens resultat. Det konstateras att myten om den goda boken eller myten om den goda litteraturen (se Persson 2015) skymtar i bibliotekariernas attityder till skönlitteratur för vuxna. Denna bild har framkommit genom analys av intervjumaterial. Som en del av studien har också ansökningar om bidrag för läsfrämjande projekt undersökts. Gemensamt för dessa ansökningar är att de visar ”en stark övertygelse om förmågan att påverka och förändra i positiv riktning” (Persson et al. 2015, s. 12).

Sammanfattningsvis kan sägas att den del av undersökningen som har tydligast beröringspunkter med min uppsats, har mycket tydliga paralleller med Perssons *Den goda boken*. Minst lika mycket emfas läggs på det faktum att argumenten för att läsa skönlitteratur är oreflekterade eller inte motiveras närmare, som det läggs på vilka argument det är fråga om.

Materialgenomgång och analys

Upplägget i analysdelen är som följer. Först en materialgenomgång, sedan analysarbetet. I den inledande materialgenomgången presenterar jag en helhetsbild av materialet, och sedan, genom exempel i form av citat och beskrivningar av citatens sammanhang, går jag igenom mitt material. Sedan följer själva diskursanalysen, där jag tittar på delar av mitt material utifrån fyra av Johnstones sex olika sätt på vilka text och kontext ömsesidigt påverkar varandra. Materialgenomgången och analysen ska möjliggöra besvarandet av mina två första forskningsfrågor. Kapitlet efter detta ska möjliggöra besvarandet av min tredje forskningsfråga, där jag relaterar det jag kommit fram till i min analys till det tvärvetenskapliga forskningssammanhang som presenteras i avsnittet *Forskningsläget* ovan.

Eftersom jag undersöker ett diskursivt sammanhang och inte specifika skribenters bidrag till diskursen vill jag undvika att onödigtvis rikta uppmärksamhet mot de olika texternas författare. Därför görs referenser till primärkällorna med siffror inom parentes, som refererar till motsvarande siffra i litteraturförteckningen.

Materialgenomgång

Helhetsintryck

Efter min genomgång av fyra och en halv årgång av BBL har jag funnit 30 texter där vuxnas läsande eller läsande i allmänhet omnämns. Då har jag valt att inte ta med exempelvis recensioner av böcker för vuxna eller uttalanden i stil med ”på andra våningen har vi skönlitteratur för vuxna” eller någon som i en intervju säger att hon eller han tycker om att läsa deckare. Jag har fokuserat ganska snävt på påståenden om vuxnas läsande eller läsande i allmänhet. Detta innebär att påståenden om vuxnas läsande eller läsande i allmänhet, görs med en lägre frekvens än en gång per nummer, eftersom jag tittat på sammanlagt 38 nummer. Dessa siffror är dock inte statistiskt tillförlitliga, eftersom jag inte letat efter dessa omnämningen med hjälp av någon entydig, rigid definition för vad ett omnämnande innebär.

Två av texterna jag hittat kan användas för att illustrera det helhetsintryck jag fått efter min genomgång. I en debattartikel från mitten av 2015 (1), med utgångspunkt i kulturrådets kunskapsöversikt *Med läsningen som mål*, konstateras att ”många läsfrämjandeinsatser grundar sig mer på tro och tradition än på empiri och vetande” och att det finns ett behov av att öka kunskapen om den forskning som finns om läsande och läsengagemang. Ungefär ett halvår senare, i en notis från Svensk biblioteksförening (2), meddelas att föreningen beviljat forskningsstöd om drygt

100 000 kr till projektet ”Litteraturens försvar. Argument för läsning av skönlitteratur i den digitala tidsåldern.”, som går ut på att granska och kontextualisera samtida argument för läsning av skönlitteratur. Debattartikeln och föreningens meddelande sammanfattar bra det intryck jag fått efter min genomgång: att folk borde läsa och att det är bra för dem ses som en självklarhet som det inte alltid argumenteras för (undantaget barns läsande), och detta skulle kunna peka på att det finns ett behov av att de som är verksamma i biblioteksbranschen tar del av senare års forskning på området.

I mitt material har jag inte identifierat någon debatt om läsande som är tillnärmelsevis så levande och intensiv som den om barns läsande, som handlar om tillgången till bemannade skolbibliotek och läsförmedlande arbete av olika slag. Mitt ämne för undersökning berörs ibland i denna debatt, och flera av de texter jag valt att se närmare på handlar därför främst om barn och läsande, och vuxnas läsande tas upp i detta sammanhang. Ett annat återkommande sammanhang där vuxnas läsande dyker upp är texter som handlar om bibliotekens roll och möjligheter till att bidra i en värld där många människor är på flykt, och i ett Sverige med många nya medborgare, asylsökande, papperslösa och språklig mångfald. Texterna om mångkulturalitet och språklig mångfald fokuserar oftast på barn de med. Dessa två sammanhang är vanligast. Vuxnas läsande tas också upp flera gånger i texter om fängelsebibliotek. Andra sammanhang för omnämnande är inte lika frekvent återkommande, men presenteras också i genomgången.

Genomgång

Nedan följer en genomgång där jag tar upp alla texter jag hittat där vuxnas läsande eller läsande i allmänhet omnämns. Genomgången är löst organiserad kring olika sätt att prata om läsande. Dessa sätt att prata om läsande överlappar och flera påståenden passar inte riktigt in någonstans, varför detta avsnitt kan tyckas aningen rörigt. Jag låter det vara aningen rörigt för att göra diskursen rättvisa. Jag vill inte alltför hårt forcera in påståenden i kategorier, dock gör jag det i viss mån för att underlätta min genomgång.

Två sätt att tala om läsande tycks vara vanligare än andra. Det ena av dessa innebär att läsandets positiva effekter på läsarens språkliga förmåga sätts i fokus, det andra innebär att läsningen som erfarenhet och kunskapskälla betonas. Andra sätt att argumentera för läsande, exempelvis utifrån idéer om demokrati eller medborgarskap, är oftast argument som samtidigt fokuserar på språkförmåga eller kunskap och erfarenhet. Ofta är omnämnandet av vuxnas läsande och vikten därav snarare ett påstående än ett argument och några argument är så abstrakta och otydliga att det är svårt att se dem som annat än påståenden eller konstaterandet av en standpunkt.

Ovan nämnde jag några olika textsammanhang i vilka det är vanligt att påståenden om vuxnas läsande dyker upp. Dessa var texter som i huvudsak behandlar barns läsande i vilka vuxnas läsande tas upp, och texter om det mångkulturella Sverige. Utöver det att språkförmåga tenderar att vara fokus för de argument för läsande som tas upp i texter om barns läsande och mångkulturalitet, har jag inte hittat några anmärkningsvärda samband vad gäller typ av argument och textsammanhang. Språkliga argument är helt enkelt vanligast. Dessutom finns det som sagt fler

sammanhang för omnämmande än de jag nämnt ovan, och fler sorters argument än de jag nämnt. Nedan tar jag upp alla jag hittat.

Vi börjar med att titta på språkliga argument, inledningsvis i sammanhanget barns läsande. Vuxnas läsande tas i dessa fall upp främst som ett sätt att stimulera barns läsande – de vuxnas läsande kan alltså vara ett instrument för att utveckla barnens läsande och språk, och inte bara de vuxnas egna språk. Ett exempel på detta är artikeln *”Sverige kan lära av Praesa”* (3). Praesa, är en läsfrämjande verksamhet i Sydafrika, bedriver tvåspråkig undervisning och har som mål att ”på olika sätt lyfta modersmålen”, eftersom det finns många (11 officiella) språk i Sydafrika. En stor del av skolundervisningen bedrivs på engelska, ”varför barnen inte lär sig läsa och skriva på sina modersmål.” I artikeln konstaterar att ”[k]ulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande har vissa likheter med Praesas strategier” men en viktig skillnad tas också upp: i Sverige är fokus mer på den läsande individen, medan det läsfrämjande arbetet i Sydafrika sker ”i en bredare social kontext.” Tydligast kommer den språkligt instrumentella synen på läsande till uttryck i följande ord: ”Genom Nal’ibali-projektet betonas läsning för nöjes skull mycket starkt. Det faktum att den som gillar att läsa läser mer och blir duktigare ligger till grund.” De vuxnas läsande är i fallet Praesa främst ett sätt att stimulera barns läsande, men från Praesas håll poängterar man att ”[m]ångårigt arbete i mångspråkiga miljöer har lett till en förståelse för vad kärleken till berättelser betyder för alla barn och vuxna.” Det är viktigt att barn läser för barnens språkutveckling, och att vuxna läser, bland annat eftersom det underlättar arbetet med barnens läsförmåga.

En annan text (4) där språklig förmåga är huvudargumentet för läsande handlar om läsfrämjande arbete riktat mot Australiens ursprungsbefolkning. Där konstateras det att barnen, med sitt ursprung i en kultur där kunskap traditionellt överförs muntligt och på andra språk än engelska, får problem i den engelskspråkiga skolan, och att läsförmågan bland dessa barn är väldigt mycket sämre än bland barn från engelskspråkiga familjer. Ett av de största problemen är att det i urbefolkningens hem finns färre böcker och datorer, och att läsande inte är en naturlig del av den kultur i vilken de växer upp, varför läsande inte blir ett naturligt inslag i barnens tillvaro. Det konstateras att vuxna inte läser, och att detta får negativa följder för barnen. Att det även får negativa följder för de vuxna, varken de har barn eller inte, är, precis som i artikeln *”Sverige kan lära av Praesa”*, en bakomliggande, outtalad sanning. Också i artikeln *”Varför läser inte killar?”* (5) instrumentaliseras vuxnas läsande på detta sätt. Pojkarna som inte läser behöver ”manliga förebilder”. Om de vuxna läser så härmar de unga dem.

Vuxna som läsande förebilder nämns många gånger i mitt material. Flera av de bibliotekarier som besvarat en enkät om hur arbetet på biblioteken kommer att påverkas av den nya bibliotekslagen som trädde i kraft 2014 tar upp vikten av vuxnas läsande ur detta perspektiv (6). Även de som arbetar på bibliotek bör vara läsande förebilder, enligt i krönikan *Lästid på jobbet* (7), för ”[h]ur ska vi få barn och ungdomar att läsa om vi inte upprätthåller en läsande kultur bland vuxna?” I krönikan föreslås att ”samtliga som arbetar på bibliotek placerar sökdatorn bakom ryggen och uppmuntras att läsa skönlitteratur mellan frågorna.” Detta motiveras dock inte enbart av förebildstanken, utan även av att bibliotekarier som arbetar med skönlitteratur ofta ägnar en stor del av sitt privatliv åt att utveckla sin yrkeskompetens. Läsande

förebilder är också ämnet för en hel artikel, *Svårlöst och lättläst* (8). Även här kommer idén om läsande bibliotekarier till uttryck. I artikeln framgår att pojkar inte läser eftersom män inte läser, och även att litteraturen kan ha andra positiva effekter än den språkutvecklande, varför jag återkommer till den nedan.

Ett annat uttalande som skulle kunna tolkas som ett exempel på hur språkligt motiverad argumentation kommer till uttryck i idén om läsande förebilder finns i ett kort reportage om dåvarande kulturministern Lena Adelsohn Liljeroths besök på Biblioteksdagarna i Örebro 2013 (9). På grund av den minskade läsfärdigheten har bibliotekarierna ”en stor betydelse för att väcka läslusten hos barn och unga. Läsning och läsförståelse är en av våra stora demokratiska utmaningar. Det skulle behövas en nationell kampanj för att få igång läsandet bland vuxna.” Om man ser till kontexten skulle detta kunna tolkas som ett exempel på vuxnas läsande som medel för läsfrämjande bland unga, det vill säga att citatet helt enkelt tolkas såhär: barn läser dåligt alltså borde vuxna läsa mer. Men denna utsaga skulle även kunna ses som ett mer isolerat påstående om att vuxna helt enkelt borde läsa. Om så är fallet är det dock fråga om ett påstående som inte motiveras.

Andra exempel på vuxnas läsande som instrument för att främja barns språkutveckling och läsförmåga finns i texter om bibliotekens arbete med spädbarn, exempelvis babybokprat, som involverar aktiva föräldrar (10), och Bokstart, som ska få föräldrar att läsa för och med sina barn (Bokstart nämns i flera texter, exempelvis 11 och 3).

Ett annat vanligt förekommande sätt att argumentera för vuxnas läsande fokuserar på läsandet som upplevelse, erfarenhet och kunskapskälla. Här är själva det som förmedlas av språket i fokus snarare än språket självt. Här finns variation. Upplevelse och erfarenhet kan förstås som allt från eskapism till insyn i andra perspektiv och kulturer. Läsningen kan innebära allt från förströelse till bildning, men även andra positiva effekter lyfts fram, som självinsikt sprungen ur den reflektion som mötet med texten leder till. Dessa argument för läsning tycks inte komma till uttryck lika ofta som de språkliga argumenten. Även dessa argument förekommer ibland i kontexten barns läsande, som i en artikel om läsfrämjande krafter som arbetar för att höstlovet ska bli ett läslov (12), där det står att ”[e]tt läslov blir ett tillfälle för både barn och vuxna att resa i fantasins värld och få nya upplevelser.”

Ovan nämner jag en redogörelse för resultaten av en enkätundersökning om hur bibliotekens arbete påverkas av den nya bibliotekslagen. Där förekommer även det upplevelse- och erfarenhetsorienterade sättet att se på läsning: ”Om du av olika anledningar är utslagen kan faktiskt en berättelse både stärka och ge igenkänningsfaktor, du är inte ensam” (6). Ett annat exempel på igenkänningen som resultat av läsoplevelsen finns i texten *Rapport från nätverksträff för bibliotek på fängelser och häkten 19 april 2013* (13) som publicerades i den del av tidskriften som innehåller information om Svensk biblioteksförnings verksamhet. Här tas ”identifikation som leder vidare till samtal om det egna livet” upp som en positiv effekt av läsandet. Viktigt att poängtera är att det i detta specifika fall handlar om läsning av självbiografier på ett behandlingshem för unga kvinnor, och alltså inte specifikt om skönlitteratur.

I en artikel om Svensk biblioteksförnings nätverk för HBTQ-frågor (14), där det står om bibliotekets roll i arbetet för ett öppnare och mer tolerant samhälle. I artikeln talar en bibliotekarie om att ”en av litteraturens viktigaste uppgifter är att verka identitetsstödjande.” Detta förklaras närmare:

Olika personer eller gestalter i medierna blir antingen ens förebild eller inte. För HBT-personer är det särskilt viktigt att hitta förebilder, scenarier och berättelser som kan bekräfta rätten till att vara just den man är eller vill vara. HBT-kulturen har alltför länge varit osynliggjord eller negativt uppmärksammas. Därför är det viktigt att biblioteket tydligt markerar att HBT-personer blir sedda och inkluderade. Tidskrifter, faktaböcker, skönlitteratur och filmer som tematiskt skildrar världen utanför det heteronormativa perspektivet bör lyftas fram.

14

Denna funktion hos litteraturen, att kunna vara något som saknas i läsarens sociala verklighet, har tydliga beröringspunkter med de förståelser som jag ovan tar upp som exempel på läsningen som upplevelse och erfarenhet, i alla fall om man ser ”identitetsstödjandet” som en process där identiteten stöds som en följd av upplevelser och intryck (fiktiva eller ej). Dock är detta det enda exemplet jag hittat på fiktiva förebilder. Litteraturens funktion skulle i detta fall kunna tolkas som ett socialt substitut att använda sig av när det finns bristande tolerans, förståelse och möjligheter till identifikation i läsarens sociala värld, eller helt enkelt som ett komplement till läsarens sociala upplevelser och en väg till vidgade perspektiv.

Förståelsen av läsning som upplevelse och erfarenhet kommer ibland till uttryck i texter som rör demokrati. Ett exempel på detta sätt att prata om och förstå läsandets betydelse finns i en debattartikel med rubriken *Försvara demokratin och bekämpa klyftorna* (15). Artikeln ”uppmanar politiker på alla nivåer att ta ansvar för att den nya bibliotekslagen implementeras” och identifierar i enlighet med denna lag bibliotekets uppdrag som ett demokratiskt sådant. Det skrivs bland annat att ”[l]itteratur och kultur har förmågan att öppna dörrar till det okända, skapa förståelse för det främmande och erbjuda nya sätt att se på världen” samt att ”[b]ildning, som en gång sågs som demokratins grundbult, värderas allt lägre.” Men i denna text kommer även det språkligt instrumentella sättet att tala om och förstå vikten av läsande till uttryck, då författarna skriver att ”sjunkande skolresultat och sämre läsförståelse skapar ett växande demokratiskt underskott i vårt samhälle”, något som skolbiblioteken kan hjälpa till att motarbeta. Här knyts egentligen två sorters argument för läsning ihop: läsningen som väg till erfarenheter och bildning och förströelse, vidgade perspektiv och förståelse, förutsätter att läsaren behärskar språket och har tillräckligt god läsfärdighet. Detta antagande, som kanske kan framstå som en självklarhet - det klart att man måste lära sig läsa innan man kan läsa med behållning - är dock oftast mer eller mindre outtalat, och de flesta texterna om barns läsande och tillgång till skolbibliotek lägger oftast fokus på skolresultat, snarare än det faktum att barnen en gång ska bli vuxna, läsande samhällsmedborgare.

Det finns fler exempel på när dessa två sätt att argumentera för läsning skymtar i samma text. Ett exempel på detta är artikeln ”Bokstafetter bidrar till bildning vid forskningsbibliotek” (16), som handlar om skönlitterärt läsfrämjande vid några svenska högskolebibliotek. Här säger en biblioteksdirektör vid ett universitetsbibliotek apropå bokstafetterna att ”[v]i lär [studenterna] akademiskt

skrivande, men för att kunna skriva måste man också utveckla sina färdigheter i att läsa.” Detta är ett exempel på språkligt instrumentell förståelse av vikten med skönlitterärt läsande (och det enda tydliga exemplet jag hittat där vuxnas språkliga förmåga är ändamål och inte främst ett medel för att förbättra barns språkliga förmåga). Exempel på en mer upplevelse-, erfarenhets- och bildningsbetonad förståelse tror jag kommer till uttryck när författaren nämner Karolinska Institutets boksamling *Camera Obscura*, som bland annat innehåller ”skönlitteratur med medicinsk anknytning” och humaniora, vilket ju kan bidra med andra perspektiv på medicinen än det medicinska inifrånperspektivet.

Ett annat exempel på en text där språk samt upplevelse och erfarenhet nämns som argument för läsning är ovan nämnda reportage från en konferens om läsfrämjande (8). Som jag redan skrivit ovan tas den vuxna läsaren som förebild för barn och ungdomar upp i en kontext där barns och ungas läsande främst framställs som ett instrument för språklig utveckling. Men här finns även ett annat perspektiv, där innehållet snarare än språket betonas, när en kulturpsykolog tar upp tio funktioner hos litteraturen: ” inspiration, imagination, intuition, förundran, identitet, ideal, illusion, innovation, integration och samtal.”

Ibland är argumentationen undflyende, och kännetecknas av uttryck för en tro på olika abstrakta värden hos litteraturen. ”Tro” skriver jag därför att värdena inte argumenteras för i sammanhanget, och ”abstrakta” värden eftersom värdena inte exemplifieras konkret eller förklaras, utan snarare bara sägs finnas där. Ett exempel på detta finns i den ovan nämnda artikeln om bokstaffetter (16), närmare bestämt i slutet, där författaren skriver:

Och så finns förstås, förutom användbarhet och nytta relaterad till studenters färdigheter och profilering av forskare och bibliotek, aspekten att skönlitteratur och läsupplevelser har ett egenvärde, något som står på egna ben och som ligger också forskningsbibliotekariers varmt om hjärtat.

16

Här förutsätts att skönlitteraturen har ett ”egenvärde” som inte behöver förklaras närmare. Liknande sätt att argumentera förekommer ibland i anslutning till den sorts argument som betonar upplevelser, erfarenhet och bildning. Ett exempel på detta finns i texten *Biblioteken och människor på flykt* (17), som är ett anonymt uttalande som innan det publicerades i tidskriften publicerades på föreningens webbplats, för att mobilisera biblioteken till flyktingars hjälp:

Återigen mobiliserar biblioteken, för vi vet att sagor, forskning, romaner och språkcaféer – all kultur och kunskap rustar samhället mot populism och rasism, och stärker oss alla som medmänniskor.

17

Om det med detta avses att kunskap, inhämtad exempelvis från ”sagor, forskning, romaner”, ”rustar samhället mot populism och rasism”, går det att skygga en litteratursyn i stil med den som kommer till uttryck i ovan nämnda debattartikel *Försvara demokratin och bekämpa klyftorna* (15), det vill säga en föreställning om skönlitteraturen som källa till erfarenhet och insikt, som skolning. Det går också att

tolka dessa slagordsmässiga rader som uttryck för tro snarare än ett exempel på argumentation.

En annan text som tydligt exemplifierar en positiv litteratursyn som det inte riktigt argumenteras för är krönikan *Jag vet att du är duktig, men på vad?* (18). Författaren föreslår, med inspiration från ett Gustave Flaubert-citat, att vi kan läsa för att leva snarare än för att roa oss eller lära oss. Eftersom jag inte tror att författaren med "[l]äs för att leva" hänsyftar på litteraturkritiker eller talboksinläsare som får sitt levebröd av läsning, utan på något betydligt mer abstrakt, ser jag detta som ett oargumenterat uttryck för positiv litteratursyn. I texten kommer dock även andra sätt att se på litteratur till uttryck. Vikten av läsfärdighet i en demokrati tas upp som motiv för läsfrämjande arbete, vilket skulle kunna tolkas som ett exempel på en språkligt instrumentell syn på läsning: "Det är inte längre endast en kulturfråga utan en demokratifråga."

Nyss nämnda "[l]äs för att leva" (18) framstår som ett poetiskt och kanske aningen högtravande upphöjande av litteraturen. I mitt material finns dock ett exempel på hur läsande och liv hänger samman på ett mer konkret sätt, nämligen i ett reportage om journalisterna Martin Schibbye och Johan Persson och deras tid i etiopiskt fängelse (19). Martin Schibbye nämner att han i fängelset läste Patty Smiths bok *Just Kids*, och att hennes skildring var så stark att "[l]ivslusten kom tillbaka" och "man ville överleva för att få möta livet där ute igen." Om detta tolkas som att litteraturen förmedlar en upplevelse på ett så effektivt sätt att den kan faktiskt kan upplevas och tas på allvar av läsaren, är detta ett bra exempel på upplevelse- och erfarenhetsbetonad argumentation för läsningens värde. Viktigt att nämna är att det i detta specifika fall är fråga om en självbiografisk bok.

En text som främst handlar om vuxnas läsande är reportaget *En stunds frihet i biblioteket* (20), som handlar om fängelsebiblioteket i Kumlaanstalten. Redan i rubriken antyds något som litteraturen kan ge läsaren. De flesta av argumenten för läsande i denna text är, precis som rubriken pekar på, upplevelse-, erfarenhets- och bildningsorienterade, men läsandet som väg till språklig utveckling nämns också. Litteraturen erbjuder "drömmar, hopp och chansen att lära sig något nytt". Litteraturen är sällskap ("[m]ed en bok är man aldrig ensam"), förströelse, "en bra fritidssysselsättning" och kan ge "ett annat synsätt på saker och ting, och man lär sig utveckla språket och sina tankar". Även i denna text förekommer föreställningen om vuxnas läsande som medel för att främja barns läsande. Det handlar om projektet "Godnattsagor inifrån", som går ut på att internerade föräldrar får läsa in sagor och skicka hem till barnen, för att ge "föräldrar i fängelse större självförtroende och bättre förutsättningar för att kunna prata läsning och böcker, och även inspirera till mer sago- och högläsning." Detta är den enda text jag läst där det tydligt framhålls att föräldrarnas läsande för barnet också kan ha positiva verkningar för föräldern.

I en artikel om ett annat fängelsebibliotek, det i högriskfängelset Hall, är det främst den språkligt instrumentella diskursen som kommer till uttryck (21). Bland annat nämns "ovana läsare" och hur biblioteken kan "sänka trösklarna till utbildning." I en tredje artikel om fängelsebibliotek kommer återigen upplevelse-, erfarenhets- och bildningsdiskursen till uttryck (22). Läsningen omnämns här som ett "vapen mot

fördomar” och ett sätt att ”bryta klienters isolering”. Dock omnämns litteraturen även som instrument för språklig utveckling och förbättrad kommunikationsförmåga.

I en fjärde artikel om fängelsebibliotek (23), som handlar om läsning på kriminalvårdsanstalten Beateberg i Huddinge, är den språkligt instrumentella synen återigen förhärskande. På anstalten vill man ”höja utbildningsnivån genom att bland annat höja motivationen för läsning”, och ”drivkraften ökar när ordförrådet växer”.

Det finns också ett antal texter där vikten av arbete med läsfrämjande bland vuxna kommer till uttryck, men i väldigt vaga ordalag, exempelvis i artikeln *Gnesta sätter barnen först* (24). Där nämns en läsecirkel för vuxna ”invandrare och flyktingar som är litteraturintresserade” på lättläst svenska. ”[D]et är alltså inte undervisning i svenska” poängteras dock. Ett annat exempel finns i en artikel om biblioteket i Vingåker, Södermanland, där arbetet med läsfrämjande för vuxna omnämns som en viktig del av verksamheten, dock utan motivering (25).

I ytterligare en text (26) förekommer flera olika sätt att argumentera för läsning. Artikeln är ett reportage från konferensen Mötesplats Borås och här kommer många röster till tals. Vikten av att föräldrar läser högt för sina barn för att dessa ska få ett ”lustfyllt förhållningssätt till läsning” tas upp av läsambassadören och författaren Johan Unenge, användandet av skönlitteratur för att få andra perspektiv tas upp av en universitetslektor i svenska. Även skönlitteraturens ”egenvärde” tas upp av en allmänläkare och docent i medicinsk humaniora, som talar om skönlitteraturen som ett ”verktyg för att lära sig se bortom det generella”.

I några texter förekommer argument kring vuxnas läsande eller läsande i allmänhet som varken är språkliga eller rör upplevelse-, erfarenhets- eller bildningsaspekter av läsandet. Inte heller är det fråga om den sorts odelat positiva åsikter som det inte alls argumenteras för, som jag gett några exempel på ovan. I en kort text om litteraturpedagogiskt arbete med små barn (27) tas vikten av att läsa och på andra sätt exponera spädbarn för litteratur upp, men utöver att poängtera vikten av föräldrarna vad gäller barnens utvecklande av läslust tas psykologiska och sociala aspekter upp: läsningen i familjen ”skapar trygghet, tillit och närhet – bidrar till att föräldrar och barn knyter an till varandra.” Ett annat undantag finns i en krönika eller kommentar rörande bibliotekariers yrkesidentitet, där författaren säger sig tro att folkbiblioteken i arbetet med skönlitteratur ”skulle kunna vara en *själens omvårdare*” (28). Detta motiveras inte närmare och skulle antingen kunna tolkas som ett påstående om litteraturens terapeutiska effekt, eller som ett psykologiskt färgat metaforiskt uttryck för en allmän tro på litteraturens kraft i linje med de oargumenterade exempel som jag har tagit upp ovan. Ett tredje exempel på en litteratursyn som på ytterligare ett sätt betonar litteraturens psykologiska effekter finns i artikeln *Miller istället för piller* som handlar om en biblioterapeutisk bokcirkel för missbrukare i Norrköping (29). I denna text förekommer upplevelse-, erfarenhets- och bildningsargument för läsande. Litteraturen omnämns som flykt och som källa till andras upplevelser, men den sägs också kunna göra läsaren ”lugnare och mindre ensam”. Dessa undantag skulle förstås kunna ses som exempel på upplevelse-, erfarenhets- och bildningsargument, och de psykologiska effekterna skulle helt enkelt kunna ses som reaktioner eller processer som startas genom den upplevelse och erfarenhet som läsandet innebär, men eftersom läsandet och litteraturen inte har framställts på detta tydligt psykologiska vis i resten

av det material jag analyserat väljer jag att ta upp det som ett annat sätt att argumentera för läsande.

Trots att jag alltså identifierat två huvudsakliga sätt att prata om och förstå vuxnas läsande, och att vikten av att vuxna läser om och om igen kommer till uttryck i de texter jag läst, måste jag konstatera att det inte förekommer någon debatt om vuxnas läsande som är tillnärmelsevis så levande och intensiv som den om barns läsande. Det argumenteras inte lika mycket för vuxnas läsande som för barns. I det stora hela tas vuxnas läsande och dess positiva effekter för givna. Hänvisningar till vetenskapliga rapporter eller liknande förekommer i stort sett inte alls i de texter som berör vuxnas läsande. Föreställningar och åsikter kommer dock till uttryck, och det är dessa uttryck som ska granskas närmare i mitt arbetes nästa del.

Min ambition har varit att få med samtliga exempel på uttalanden om vuxnas läsande som jag hittat, åtminstone alla de exempel där något faktiskt påstås om vuxnas läsande eller läsande i allmänhet. Ovanstående genomgång är alltså ett försök till en uttömmande redogörelse, vilket torde säga något om hur lite det talas om vuxnas läsande, läsande i allmänhet och dess effekter i BBL.

Att debatten kring barns läsande är intensiv och ges mycket utrymme kan givetvis förklaras av bland annat en tydligare politisk styrning med bland annat krav på skolbibliotek som skolorna inte lever upp till, vilket blir nyhetsstoff. Det är därför jag, trots att jag skriver om vuxnas läsande, om och om igen tar upp barns läsande. Denna debatt genomsyrar helt enkelt svensk biblioteksdebatt. Och det är förstås bra, eftersom det är viktiga frågor.

Att vuxnas läsande ges så lite utrymme, och att det i så pass stor utsträckning tas för givet, framstår som aningen underligt av åtminstone två anledningar. Dels är olika former av arbete med litteratur för vuxna och vuxna läsare en mycket stor del av bibliotekens verksamhet, vilket inte framkommer alls lika tydligt i biblioteksdebatten som det gör vid ett biblioteksbesök. Dels har det från andra håll än det biblioteks- och informationsvetenskapliga på sistone producerats mycket forskning rörande läsandets effekter. I biblioteksdebatten avspeglas detta i stort sett inte annat än då det handlar om barns läsande.

Att det i biblioteksvärlden råder brist på koppling till forskningen vad gäller vuxnas läsning och att det överlag råder brist på problematisering kring argument för skönlitterär läsning konstateras uttryckligen under min genomgång av Biblioteksbladet, i en kort rapport från seminariet *Mot ett nytt litterärt landskap – kartan ritas om* (30), där en undersökning om hur folkbiblioteken ser på skönlitteraturen presenterades. Seminariets slutsats om bristande koppling mellan forskning och bibliotekspraktik baserades på intervjuer med bibliotekarier. Denna slutsats bekräftats av min genomgång av biblioteksdebatten i BBL.

I nästa avsnitt ska jag undersöka de föreställningar, åsikter och argument om och för vuxnas läsande eller läsande i allmänhet som jag hittat i min genomgång, genom att titta närmare på samspelet mellan texterna och deras kontext.

Analys

I denna del analyserar jag det textmaterial från BBL som presenterats ovan. Upplägget följer Barbara Johnstones heuristiska modell. Detta innebär att analysen är indelad i fyra delar (eftersom jag bortser från två av Johnstones kategorier): diskurs och värld, diskurs och deltagare, diskurs i tiden, samt diskurs och syfte. Denna diskursanalys är ämnad att fördjupa det som kommit fram i föregående avsnitt för att jag bättre ska kunna besvara mina forskningsfrågor. Jag kommer inte att gå igenom alla texter fyra gånger i rad enligt de fyra olika sätt som text och kontext påverkar varandra. I stället kommer jag att fokusera på olika delar av mitt material i de olika delarna av min analys. Ofta kommer jag att vidga fokus till att gälla materialet som helhet eller större delar av materialet, och ibland kommer jag att koncentrera mig på detaljer. Ibland överlappar de fyra kategorierna.

I denna del av mitt arbete avses med diskurs den språkliga kommunikation om läsning som förekommer i mitt analysmaterial, om inget annat anges eller framgår av sammanhanget.

Diskurs och värld

Johnstone sammanfattar hur diskurs och värld ömsesidigt påverkar och skapar varandra såhär:

Discourse is shaped by the world, by what it is "about." What we talk about and how we talk about it is related to our "worldview" – the world we think of as natural and independent of language. But discourse shapes the phenomenal (experienced) world in turn, as people bring worlds into being by talking.

Johnstone, 2008, s. 73

Denna ömsesidiga påverkan sker på många plan. Den kan vara kognitiv – hur vi använder språket för att kommunicera om världen påverkar hur vi upplever, tolkar och kategoriserar världen (Johnstone 2008, s. 37, 46). Den ömsesidiga påverkan kan också vara ideologisk – "[w]ays of talking produce and reproduce ways of thinking, and ways of thinking can be manipulated via choices about grammar, style, wording, and every other aspect of discourse" (Johnstone 2008, s. 54). Tystnad, vad som inte sägs, vad som utelämnas, förutsätts eller impliceras, är också en del av diskursen där världsbild och ideologi kan reproduceras, och kan exkludera eller inkludera personer eller grupper i diskursens sammanhang (Johnstone 2008, s. 70).

Många av de texter jag tittat på där vuxnas läsande nämns, och där vikten av det argumenteras för, är texter om läsfrämjande arbete. Ofta handlar det om att främja barns läsande. Följande meningar summerar en del av det som sägs i relation till läsfrämjande arbete i mitt källmaterial. Vuxna, både föräldrar och andra (exempelvis bibliotekarier) bör vara läsande förebilder, eftersom bristen på läsande förebilder delvis är att beskylla för det faktum att barn inte läser tillräckligt mycket (5, 6, 7, 8, och kanske 9). Barn, och även många vuxna, har bristande språkkunskaper, eftersom de inte läser tillräckligt mycket (5, 15). Om folk läste mer skulle deras språkliga förmåga utvecklas (3, 4, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 21, 22, 23). Läsning gör dessutom att folks kulturella perspektiv vidgas (15, 22). Om folk läste mer skulle samhället bli

mindre populistiskt och mindre rasistiskt, och mer demokratiskt (15, 18). Av dessa anledningar är det viktigt att arbeta läsfrämjande.

Dessa påståenden om läsande kommer så att säga med en världsbild på köpet. Lite tillspetsat ser denna världsbild ut som följer. Det är en bild av en rasistisk, populistisk värld full av dåligt bildade människor med bristande språk- och läsförmåga. Det är en värld där vuxna inte vet sina barns bästa och många vuxna inte heller vet sitt eget bästa. Det är en värld där folk inte läser tillräckligt mycket. Detta är egentligen en ganska dystert världsbild och en förmyndaraktig människosyn.

I texter om läsfrämjande arbete är bibliotekarier, lärare och ibland olika förebilder de aktiva agenterna eller subjekten, snarare än de som den läsfrämjande verksamheten är riktade mot, alltså de som enligt den förhärskande världsbilden har olika brister som kan åtgärdas med hjälp av läsning. De som enligt den förhärskande världsbilden läser för lite kommer inte till tals i diskursen. För att återigen uttrycka mig lite tillspetsat: de som inte vet sitt eget eller sina barns bästa, de obildade människorna med bristande språk- och läsförmåga och rasistiska eller populistiska tendenser, kommer inte till tals inom diskursen.

Ibland nämns aldrig uttryckligen att folk läser för lite, eller så nämns det inte varför det skulle vara för lite eller varför det skulle vara bra om folk läste mer – egentligen framförs inga tydliga argument för varför skönlitterärt läsande är viktigt, men det framgår tydligt att läsfrämjande arbete är det (6, 7, 9, 10, 25). I dessa fall impliceras att läsande är bra och viktigt. Detta är ett olika exempel på den tystnad som Johnstone nämner, som ofta säger en hel del. Johnstone (2008, s.70) skriver om implikatur, det vill säga information som inte uttrycks explicit: "[i]n many situations, people can expect their interlocutors to share expectations about the relevance of what is said to what has already been said and to other elements of the context." Denna tystnad, alltså saknaden av argument för läsning i vissa texter där vikten av läsfrämjande arbete tas upp, tyder på att det finns förhärskande föreställningar om världen som tas för givna och som förutsätts delas av andra som är delaktiga i diskursen. Det är troligt att dessa förgivet tagna föreställningar till stor del är samma föreställningar som kommer till uttryck explicit på annat håll i mitt material, det vill säga föreställningarna om att läsning utvecklar språket eller leder till kunskap, erfarenhet och bildning. Att vissa föreställningar eller attityder förväntas delas av andra som är delaktiga i diskursen är inte i sig anmärkningsvärt, i synnerhet inte då det är fråga om en branschtidskrift. Det är kombinationen av avsaknad av argument i en del av texterna, vaga eller otydliga argument i andra och i stort sett genomgående avsaknad av hänvisningar till vetenskapliga rön i en branschtidskrift för en yrkesgrupp som till stor del är akademiskt utbildad, som gör det intressant.

Diskurs och deltagare

Ovan, i avsnittet om diskurs och värld, har jag redan börjat närma mig den del av analysen som ser till diskursens deltagare. Kunskap om vilka som är eller kommer vara delaktiga i diskursen påverkar, som vi sett ovan, vad som kan utelämnas och tas för givet, men även vad som sägs och hur. Diskurs i bemärkelsen språklig kommunikation i praktiken är inte bara ett sätt att överföra information om något från vissa deltagare till andra, och det är inte bara deltagarnas olika åsikter, ståndpunkter eller erfarenheter som driver diskursen framåt – en del av det som sägs har inte som

primär funktion att bidra till det ämne som avhandlas, utan till att positionera diskursens olika deltagare socialt. Detta kallar Johnstone för indexikalitet ("indexicality"). Hon skriver: "[a]n indexical form is a linguistic form or action which, in addition to or instead of contributing to the denotational or 'literal' meaning, points to and sometimes helps establish 'social' meaning" (2008, s. 133). Ett exempel på detta är att likartat språkanvändande inom en social grupp är ett av de sätt på vilka gruppens medlemmar signalerar grupptillhörighet. "Ways of speaking that presuppose shared knowledge characterize tightly-knit social groupings. A discourse community can have particular genres of its own /.../ or it can have characteristic jargon" (Johnstone 2008, s. 134).

I ovanstående avsnitt om diskurs och värld skriver jag om de uttryck för tro på läsningens och litteraturens positiva effekter som återkommer i diskursen, ofta utan att närmare förklaras, och oftast utan hänvisningar till vetenskapliga undersökningar. Jag föreslår där att detta kan bero på att de som är delaktiga i diskursen delar föreställningar om världen. Det skulle också kunna vara så att dessa påståenden inte först och främst tillför något nytt eller relevant till pågående diskussion eller debatt, utan snarare har funktionen att positionera den talande eller skrivande som trovärdig eller god bibliotekarie eller politiker eller läsambassadör, som delaktig i en gemenskap där läsning och läsfrämjande arbete traditionellt ses som mycket viktiga. I en av texterna, en krönika om bibliotekariers yrkeskompetens, skriver författaren följande:

Och så måste vi förstås ha en övertygelse om att läsa har ett värde. Om inte vi tror det, hur ska vi kunna få någon annan att tro på det?

18

En bibliotekarie som poängterar att läsning är viktigt och har positiva effekter, framstår som en vettig bibliotekarie. Detta beror nog inte på att denna åsikt är en vedertagen sanning och att alla är överens om att folk för att vara vettiga måste dela denna åsikt. Det kan tydligare illustreras om vi vänder på det: en folkbibliotekarie som säger att folk läser för mycket och att biblioteken därför borde skära ned på litteratur i allmänhet, skulle förmodligen inte framstå som en trovärdig representant för sin yrkeskår. Men inte för att man inte kan läsa för mycket. När jag gick i gymnasiet läste jag ibland för mycket skönlitteratur, vilket ledde till att jag sov för lite och kom fullkomligt utmattad till lektionerna morgonen därpå och somnade när jag kom hem på eftermiddagen. Bibliotekarien som säger att folk läser för mycket och att biblioteken därför borde skära ned på litteratur skulle med denna utsaga ifrågasätta sin yrkesroll och underminera den verksamhet som ger bibliotekarien livsuppehälle. Det skulle framstå närmast självdestruktivt. Att i en branschtidskrift visa att man tror på det man gör och framställa det som något relevant och viktigt är med detta sätt att se helt enkelt ett normalt beteende, och ett sätt att framställa sig själv som trovärdig.

Om mottagarnas världsbild stämmer överens med avsändarens till den grad att mycket kan lämnas osagt och tas för givet, och om dessutom en del av det som sägs om läsfrämjandets vikt sägs för att positionera den som talar som delaktig i diskursgemenskapen, kan man ju fråga sig om det alls är en debatt vi tittar på. Det råder visserligen ingen tvekan om att det är något viktigt, bibliotekens

kärnverksamhet, som diskuteras, men i vilken mån är det egentligen fråga om diskussion? När jag tittar närmare på texterna kan jag konstatera att i de flesta av texterna förekommer inga tydligt konkurrerande synsätt, även om det finns flera exempel på texter där kompletterande synsätt lyfts fram (exempelvis texter där både språklig utveckling och bildning eller nya perspektiv lyfts fram som positiva effekter av läsandet, se materialgenomgången). Det finns ett undantag. I en av texterna (5), som handlar om en genomförd studie om pojkars läsvanor, och som är med bland mitt material eftersom vuxnas läsande tas upp som viktigt för att stimulera barns, framgår att det finns annat än böcker som kan utveckla språket. Ett exempel på detta är dataspelande. Denna artikel är alltså ett undantag på två sätt: dels förekommer referenser till inte bara en utan två undersökningar, dels ifrågasätts tydligt den ensidigt positiva bilden av läsandet. "[N]ya medieformat som dataspel kräver och utvecklar nya litteraciteter och läsarter hos sina användare. Förstår vuxna att läsning är en tämligen asocial aktivitet jämfört med dataspel och tv-spel?" Till största delen är dock de åsikter om läsande och dess effekter som kommer till uttryck i mitt material de samma, och när det i ett fåtal fall är andra åsikter än de vanligaste som kommer fram (se exempelvis de texter som pekar på psykologiska effekter av läsandet, 27, 28 och 29), så är dessa snarare kompletterande än konkurrerande. Texten om studien av pojkars läsvanor (5) är unik. Texterna där vuxnas läsande berörs karaktäriseras av en väldigt låg grad av spänning eller motsättning, annat än i de fall där läsningen framställs som ett alltigenom gott alternativ till något helt annat, som ett medel för bekämpning av något, exempelvis populism och rasism (15) eller studiesvårigheter (21, 23 samt många texter som främst handlar om barns läsande). I dessa fall är det dock inte om motsättning mellan olika syn på läsande, utan snarare om avsaknaden av läsande som förklaring till samhällsproblem.

Diskurs i tiden

Med "diskurs i tiden" avser jag det som Johnstone (2008, s. 10) sammanfattar i punkten "[d]iscourse is shaped by prior discourse, and discourse shapes the possibilities for future discourse." Repetition av ord, stilfigurer, talesätt, dramaturgisk struktur med mera leder till att konventioner för olika sorters diskurs skapas. Denna form av repetition gör att en text kan identifieras som en del av en större diskurs eller som tillhörande en viss textkategori, vilket underlättar tolkandet av den, och gör samtidigt i någon mån att framtida förväntningar på texter av denna kategori förändras. Detta sker på olika nivåer, ibland kan repetitionen vara upprepadet av klichéer, ibland kan det vara parafraas eller handla om att följa språkliga konventioner för en viss typ av diskurs. Texters sätt att relatera till varandra kallas "intertextualitet", en term som Johnstone (2008, s. 164) härleder till Julia Kristeva. På samma sätt kan olika former av diskurs eller delar av diskurs (talad, skriven med mera) stå i ett "interdiskursivt" förhållande till tidigare diskurs (Johnstone 2008, s. 166).

BBL är en tidskrift, vilket innebär att vissa konventioner för hur en text bör se ut är rådande. Det är fråga om en branschtidskrift, en tidskrift vars innehåll ska vara relevant för en avgränsad grupp människor med till stor del likartade intressen. Utöver att innehåll och språk är anpassat för den bransch som förväntas vara läsare av tidskriften, följer också språket vissa konventioner som gäller för journalistiskt språk och skrivande, exempelvis läggs fokus på den eller det som artikeln handlar om och inte på journalisten som skriver artikeln. Men många av de som kommer till tals i

BBL är inte journalister, utan de som intervjuas av journalister. Dessa är ofta bibliotekarier. Det är rimligt att anta att bibliotekarier när de talar om sitt yrke gör upprepningar av olika slag, anpassar sig till etablerade eller förhärskande uttryckssätt och synsätt, använder terminologi som etablerats i tidigare diskurs och på andra sätt knyter an till det diskursiva förflutna.

Ett exempel på interdiskursiv upprepning är talet om läsande förebilder, som förekommer på flera håll i mitt material (5, 6, 7, 8). Detta är egentligen ett ganska komplext begrepp som implicerar en hel massa saker, bland annat att barn härmar vuxnas beteende, att läsande är ett önskvärt beteende som har positiva effekter för individen och samhället, att barn inte läser tillräckligt mycket, att det är vuxna snarare än barn som är att beskylla för detta, eller åtminstone att det är vuxnas ansvar att ändra på det och så vidare. I diskurs som rör läsfrämjande arbete och bibliotek är dock detta begrepp inte något nytt, utan något som byggts upp och avhandlats tidigare, varför det går att med några ord ("läsande förebild") knyta an till hela detta komplex av idéer.

Det går att undersöka interdiskursivitet utifrån genrebegreppet, ett begrepp som är förknippat med litteraturvetenskapen (Johnstone 2008, s. 181). Med olika textgenrer förknippas olika sätt att representera världen eller kommunicera, och genom att en författare använder sig av en viss sorts terminologi och vissa stilgrepp, kan författaren placera in texten i en genre, vilket påverkar hur texten sedan kommer tolkas. Johnstone (2008, s. 182) beskriver en genre som "a conventionalized verbal form associated with a conventionalized purpose or occasion" och ger några exempel: formella brev, lagtext, akademisk prosa och vardagliga samtal.

De flesta av de texter jag har tittat på i min analys är journalistiska reportage grundade på intervjuer, och några av de texter som på ett eller annat sätt är iögonfallande och avviker från helhetsbilden skulle kunna sägas tillhöra andra genrer än reportaget. Texten *Försvara demokratin och bekämpa klyftorna* (15) är en debattartikel, vilket är en genre där författaren i högre utsträckning än i reportageartikeln tillåts (eller kanske snarare förväntas) uttrycka sin egen åsikt. Genren debattartikel förknippas nog av de flesta med öppet ställningstagande, vädjande till läsarens känslor och slagordsmässig retorik. Det är i debattartikeln som läsningen, läsfrämjandet och annan biblioteksverksamhet tillskrivs de mest omfattande och långtgående effekterna. I artikeln presenteras först en bild av biblioteket där institutionen förknippas med viktiga samhälleliga förändringar, exempelvis rösträtt och yttrandefrihet och framväxten av dagens "demokratiska kunskaps- och informationssamhälle." Sedan ges en bild av verkligheten där "[d]emokratin och yttrandefriheten är utmanad" och som kännetecknas av "[a]ntidemokratiska idéer, rasism, antisemitism, antiziganism och islamofobi" samt "kunskapsklyftor, digitalt utanförskap, sjunkande skolresultat och sämre läsförståelse", en våldsam verklighet där "kulturellt kapital [blir] alltmer avhängigt klassbakgrund". Mot denna bakgrund argumenteras för vikten av läsfrämjande arbete och fri tillgång till information och, slutligen, för en nationell biblioteksstrategi som ska komplettera bibliotekslagen. Den känslomässiga retoriken och de storslagna föreställningarna om vikten av biblioteksverksamhet och läsfrämjande och effekterna av läsning som förekommer i debattartikeln hade varit mer anmärkningsvärda i en journalistisk eller vetenskaplig artikel. Det råder dock inte någon motsättning mellan

genreförväntningarna och debattartikelns innehåll och språk. Det som är intressant är snarare att de föreställningar om läsande som kommer till uttryck i denna artikel finns representerade på annat håll i mitt material, men inte alla föreställningar samtidigt på detta vis. Detta betyder att debattartikeln, trots att den är iögonfallande och sticker ut ur mängden av de texter jag läst, är representativ för den diskurs om läsande som jag undersöker. Genren gör den annorlunda, men inte innehållet. Stilistiskt består artikeln av upprepningar av stilgrepp från tidigare debattartiklar, innehållsmässigt upprepar den föreställningar som förekommer på andra håll i biblioteksdebatten.

En annan text (18) som jag har tittat på är en krönika, också en genre där skribentens egna idéer och åsikter brukar få utrymme, och att skribenten föreslår att vi ska läsa för att leva, utan att närmare gå in på vad denna litteratursyn innebär, är i detta sammanhang varken problematiskt eller kontroversiellt, däremot bidrar det till helhetsbilden, att argumenten för läsande ofta är vaga eller obefintliga eller inte uppbackade av något djupare resonemang.

Diskurs och syfte

En faktor i forandet av diskurs som jag inte har tagit särskilt stor hänsyn till ovan är deltagarnas intentioner. I avsnittet om diskurs och deltagare tittar jag på diskursen utifrån lexikalitetsbegreppet, och drar slutsatsen att en del av det som sägs i mitt material kanske inte har som primär funktion att tillföra något nytt eller unikt till debatten, utan i stället har funktionen att positionera den talande eller skrivande som trovärdig medlem i en gemenskap som traditionellt ser läsning och läsfrämjande som viktiga. Så skulle kunna vara fallet varken denna sociala positionering är medvetet avsedd eller ej. Den sociala positioneringen som en utsaga resulterar i skulle kunna vara en bieffekt av ett yttrande som har en helt annan avsikt. Eller så skulle det kunna vara en omedveten social instinkt som ligger bakom. Hur det än är med graden av medvetenhet, varken det finns ett syfte eller ej, så framstår den bibliotekarie som tycker att det han eller hon håller på med är viktigt, som vettigt.

Varför skriver jag då om detta här, och inte i avsnittet om diskurs och deltagare? Dels tjänar det till att illustrera att de olika sätten att titta på diskurs överlappar, men framför allt visar det att frågan om syfte är krånglig. Enligt resonemanget närmast ovan så spelar det ju ganska liten roll vad avsikten med ett påstående är, för påståendet kan ändå få samma diskursiva effekt. Johnstone skriver:

Everything people say arises out of the existing situation; options for text-building are always hugely limited by the predictable ways in which new discourse echoes past discourse and responds to ongoing discourse and by the way speakers' choices and their right to make choices are shaped and limited by their social positioning.

Johnstone, 2008, s. 229

Spelar syftet någon roll om folks diskursiva beteende är så förutsägbart? Det gör det, enligt Johnstone, men inte för att allt som sägs är retorik med avsikt att övertyga, utan för att allt som sägs eller skrivs i någon mån föregås av ett val.

... everything people say is also in some sense a result of choices, conscious or unconscious, about how to shape the context that shapes talk. All discourse is both a reaction to the world and an intervention in it.

Johnstone, 2008, s. 229

Att en text finns med i BBL och ser ut som den gör är resultatet av en komplicerad process, och flera olika institutioners och personers bakomliggande syften. Vi börjar med själva tidskriften, som ju har ett uttalat syfte. Som jag skriver i avsnittet om materialval i kapitlet *Material, metod och avgränsningar*, så ges BBL ut av Svensk biblioteksförening, en organisation som arbetar för att förbättra och utveckla svenska bibliotek och deras förutsättningar, samt för ”fri tillgång till information, kunskap och kultur”, och BBL är tänkt att vara ”Sveriges ledande organ för en levande och ifrågasättande biblioteksdebatt” (Svensk biblioteksförening 2016d). Man kan alltså anta att en del av redaktörsprocessen är att ta ställning till huruvida en text bidrar till en levande biblioteksdebatt och kanske för debatten i en riktning som förbättrar förutsättningarna för svenska bibliotek. Det är troligt att en text som inte representerar tron på fri tillgång till information inte skulle publiceras, om den inte samtidigt var ett inlägg i den ifrågasättande biblioteksdebatten.

Sedan kan vi titta på skribenten. I många av fallen är skribenten en journalist, även om det förekommer insändare och krönikor och andra texter som är skrivna av personer som inte är journalister. Ett av syftena med en yrkesjournalists skrivande är att få betalt för det. Detta innebär att journalisten måste följa vissa språkliga och textmässiga konventioner, inte bli alltför personlig, samt anpassa sina texter efter redaktionens önskemål, efter syftet med tidskriften.

Det är tydligt att dessa syften har en begränsande effekt på diskursen, i synnerhet de syften som jag ovan knyter till redaktörsprocessen.

Det finns förstås ytterligare syften. Varje artikel handlar om något eller någon. Ofta om biblioteksverksamhet och folk som arbetar på bibliotek, och i dessa fall skulle jag vilja påstå att syftena förmodligen stämmer ganska bra överens med BBL:s uttalade syften. Tidskriften vars syfte det är att främja biblioteksverksamhet innehåller till stor del artiklar om folk som arbetar med att främja biblioteksverksamhet. Detta är normalt för en branschtidning. Dock leder det nog till att debatten ibland inte blir riktigt så ”levande och ifrågasättande” (Svensk biblioteksförening 2016d) som den är avsedd att vara. Och det skulle kunna vara en av förklaringarna till att diskursen om vuxnas läsande och läsande i allmänhet i så liten grad framstår som en debatt, och att åsikterna om läsandets vikt aldrig står i motsättning till varandra.

Sammanfattning

I min genomgång av fyra och en halv årgång av *Biblioteksbladet* har jag hittat relativt få texter där vuxnas läsande av skönlitteratur eller läsande i allmänhet berörs. I de texter jag hittat (trettio stycken) omnämns oftast vuxnas läsande eller läsande i allmänhet i ett annat ämnessammanhang, exempelvis barns läsande. Flera argument för vikten av att läsa förekommer. Dessa argument är aldrig i motsättning. Vikten av att läsa ifrågasätts aldrig.

Jag har hittat flera olika sätt att argumentera för läsande. Dessa är att läsning förbättrar den språkliga förmågan, att läskunnighet och läsvana är viktiga i dagens informationssamhälle, att läsning är en upplevelse och en erfarenhet och en väg till bildning, att läsning har positiva psykologiska effekter, att läsning skapar goda demokratiska medborgare samt att läsning kan kompensera för sociala brister i läsarens vardag. Ett annat argument för att vuxna ska läsa är att barnen behöver läsande förebilder eftersom barnen inte läser tillräckligt mycket eller bra. Det språkliga argumentet är vanligast. Många av argumenten upprepas på flera håll och de ifrågasätts aldrig, och hänvisningar till forskning om läsande är näst intill obefintliga. Det förekommer sällan något "läsarperspektiv" i bemärkelsen brukar- eller låntagarperspektiv. Läsfrämjarna blir de aktiva agenterna. Ibland blir de vuxna läsarna själva reducerade till läsfrämjare, och förväntas läsa för någon annans skull.

Jag har kommit fram till att många av argumenten för läsandets vikt implicerar en förmyndaraktig människosyn och en dyster världsbild. Läsandet är ett sätt att förbättra denna dystra värld och dess innevånare.

Jag har föreslagit att diskursen om läsande inte bara drivs framåt, utvecklas och förändras på grund av att deltagarna vill bidra med åsikter, ståndpunkter och erfarenheter, utan även för att deltagarna vill positionera sig socialt, exempelvis som trovärdiga eller goda bibliotekarier.

Jag har också föreslagit att den bitvisa bristen på argument eller resonemang kring läsandet (även i de sammanhang när läsning framställs som viktigt) kan bero på att många av diskursens deltagare har en liknande syn på världen, varför en hel del kan tas för givet och lämnas osagt.

Jag har även föreslagit att upprepningarna av likartade argument för läsande och bristen av ifrågasättande kan bero på att vissa av argumenten för läsande genom upprepning blivit ett slags diskursiva konventioner, helt enkelt uttryckssätt och ord som förväntas förekomma i sammanhanget, och att de som kommer till tals för att bli förstärkta och positionera sig i debatten anpassar sig till tidigare diskurs.

Slutligen har jag också föreslagit att syftet med *Biblioteksbladet*, att främja biblioteksverksamhet, till stor del delas av de som kommer till tals i tidskriften och förmodligen även de som läser den, vilket resulterar i att det blir en låg grad av ifrågasättande.

Diskursen i ett vidare forsknings sammanhang

I detta kapitel relateras det jag kommit fram till i min analys till det tvärvetenskapliga forskningssammanhang som jag presenterade i avsnittet *Forskningsläget*. Innan jag gör detta måste jag dock nämna att detta forskningssammanhang inte alls är enhetligt. Det tydligaste exemplet på motsättningar inom fältet kan vi se om vi ställer litteraturvetaren Magnus Perssons kritiska ifrågasättande av vanligt förekommande argument för läsning mot den läsforskning som till viss del innebär ett sammanställande och presenterande av samma vanligt förekommande argument (Ross et al.). Men så är det också fråga om olika forskningsmetoder inom olika discipliner och med olika mål. Kort och gott kan man säga att många av de argument för läsning som Persson ifrågasätter dyker upp både i mitt material och i annan tidigare forskning.

I detta kapitel förekommer inga referenser till tidigare forskning som inte redan tagits upp i avsnittet *Forskningsläget* ovan. Därför ska författarnas namn här ses som en referens till motsvarande del av min litteraturgenomgång.

Jag började min litteraturgenomgång med en sammanställning av ett brittiskt forskningsprojekt från 1995 (Greenhalgh et al.), där det påstods att bibliotekarier ofta har ett ambivalent förhållande till skönlitteratur, och att mycket av den verksamhet på biblioteken som rör skönlitteratur bedrivs utan större insikt i vad litteraturen ger läsarna. I mitt material är synen på läsande av skönlitteratur, och läsande i allmänhet, mycket positiv, och jag kan inte se någon ambivalens. Bristen på fördjupade resonemang eller den bitvisa bristen på argument över huvud taget, som jag sett i delar av mitt material, skulle kunna tyda på bristande insikter, men mitt helhetsintryck är att de som kommer till tals i BBL anser sig veta läsarnas bästa. Greenhalgh et al. presenterar och kritiserar en biblioteksinstitution som behöver ha skönlitteratur i sina samlingar eftersom folk vill ha det, i mitt material framstår biblioteket snarare som en institution som arbetar med att främja skönlitteraturen eftersom folk inte vill ha den i tillräckligt stor utsträckning.

I min analys har jag hittat flera olika sorters argument för läsning av skönlitteratur eller läsning i allmänhet. Läsning förbättrar den språkliga förmågan, läskunnighet och läsvana är viktiga i dagens informationsamhälle, läsning är en upplevelse och en erfarenhet och en väg till bildning, läsning har positiva psykologiska effekter, läsning skapar goda demokratiska medborgare och läsning kan kompensera för sociala brister i läsarens vardag. Greenhalgh et al. tar upp flera likartade argument för läsande med förhoppningen om att biblioteksvärlden ska se dessa, och förstå och acceptera det skönlitterära läsandet. Den förståelse av skönlitterär läsning som forskarna hoppades att bibliotekarierna skulle ta till sig ger bibliotekarier uttryck för i det material jag

undersökt. Nu är det visserligen fråga om brittisk forskning från 1995 som ställs mot en undersökning av svenskt material från 2010-talet.

I boken *Reading Matters* (Ross et al. 2006) ses skönlitteratur som en mycket självklar del av biblioteksverksamheten, vilket stämmer överens med den bild jag fått i min analys. Ross et al. ger en bild av skönlitterär läsning som är komplicerad, de betonar individuella variationer mellan läsare, och att läsning ofta är mycket angeläget för den som läser. I BBL, där många av de artiklar som varit relevanta för min undersökning handlat om läsfrämjande arbete, framkommer en bild på läsning som är mindre personlig och mer instrumentell. Detta kan ha att göra med att utgångspunkten för läsfrämjande arbete ofta är att läsning behöver just främjas, att folk inte läser mycket nog, snarare än att folk har ett litteraturintresse och att biblioteket därför kan vara dem till gagn. Samtidigt kan man tycka att med allt tal om läsande förebilder så vore det kanske rimligt att i högre grad se till de som redan läser och vad de får ut? De är ju redan läsande förebilder. De kanske är dem vi måste förstå, och inte bara dem som inte läser av en eller annan anledning.

Många av de argument för läsning som kommer fram i min undersökning har paralleller i det som kommer fram när Ross et al. undersöker varför läsare läser. Att den vana läsaren förknippar läsandet med glädje är dock ett perspektiv som saknas i de ofta instrumentella argument som kommer till uttryck i BBL.

I sin diskursanalys av debatt om bibliotek i svenska medier identifierar Åsa Hedemark (2009) ett sätt att förstå bibliotekets roll och litteraturens, som hon kallar för ”den bokliga diskursen”, vilket förenklat innebär att biblioteken främst ska förmedla kvalitetslitteratur, bibliotekarierna ska ha litteraturvetenskaplig kompetens och att läsning av god litteratur har positiva effekter medan läsning av populärlitteratur är fördummande eller meningslöst. Denna syn förespråkas främst av författare i den debatt Hedemark analyserar, och jag har inte sett den komma till uttryck i mitt material. Dock förekommer i mitt material argument för läsning som Hedemark förknippar med denna diskurs, nämligen bildningsargumentet. Argument för läsande utifrån nationalitets- och kulturarvsståndpunkter, som är vanliga i den bokliga diskursen, förekommer inte i mitt material.

Enligt Hedemark har den konkurrerande ”informationsförmedlande diskursen” i dag fått större inflytande på biblioteksdebatten än den tidigare haft. Detta är en bibliotekssyn som under 80- och 90-talen hade många tongivande företrädare bland de som undervisade på bibliotekshögskolan i Borås. Man kan anta att många av de som i dag är yrkesverksamma bibliotekarierna fått ta del av denna syn i sin undervisning. Den informationsförmedlande diskursen förknippas med en bibliotekssyn som är mer fokuserad på användarnas informationsbehov och mindre på litteratur, vilket delvis skulle kunna vara en förklaring till att jag inte sett några ”smakrådstendenser” och inga dömande kommentarer om populärlitteratur eller liknande i mitt material. Att dagens litteratursyn i biblioteksvärlden är öppen skulle alltså kunna bero på att det är mindre fokus på litteratur och mer på neutralt informationsförmedlande och på biblioteksanvändare. Att jag i en genomgång av fyra och en halv årgång av BBL hittade så få texter där vuxnas läsande eller läsande i allmänhet nämndes skulle kunna vara ytterligare ett tecken på ett minskat

litteraturfokus som följd av ökat fokus på informationsförmedlande i vidare bemärkelse.

Den litteratursyn bland bibliotekarier som presenteras i Anna Eklunds magisteruppsats från 2004 är i det stora hela öppen och inte dömande mot populärlitteratur. Även om det finns tendenser till att dela in litteraturen i populär och kvalitet, så ser bibliotekarier det inte som sin uppgift att vara smakråd. Eklund bedömer att denna öppnare litteratursyn delvis beror på ett ökat användarfokus, delvis på att biblioteksverksamheten i högre grad kommit att präglas av ett vinst- och lönsamhetstänkande där man vill ha så många användare som möjligt och använder beståndet för att locka dem. I Kathrine Peippos magisteruppsats (Peippo 2007), som undersöker inköpsansvariga bibliotekariers litteratursyn, konstateras att användarnas önskemål är viktiga. Detta kan, tillsammans Hedemarks observation att det informationsförmedlande perspektivet fått ökat inflytande, vara bidragande förklaringar den odelat positiva attityd till skönlitteratur och läsande som kommer till uttryck i det material jag undersökt.

Användarfokus och -inflytande, populär- kontra kvalitetslitteratur, bibliotekarien som litteraturförmedlare och vuxnas läsning, i stort allt jag hittills berört i detta kapitel, behandlas i Ylva Sundins magisteruppsats *Den skönlitterära diskursen i BBL* (Sundin 2004). Som det framkommer i min litteraturgenomgång (*Forskningsläget*) så är uppsatsen inte diskursanalytisk, och den fokuserar, genom att titta på BBL 1990-2003, på bibliotekariens roll som litteraturpedagog samt undersöker i vilken utsträckning litteraturförmedling till vuxna ses som prioriterad verksamhet. Sundin ser i materialet hur användarinflytandet växer fram under 90-talet. Hon ser tendenser till att en informationsteknologi har högre status än skönlitteratur, något som jag inte sett i mitt material, men inte heller tittat efter. Debatten om litteraturförmedling i Sundins material handlar främst om populär- kontra kvalitetslitteratur, något som jag inte alls sett i mitt material. Om jag jämför den tidsperiod som jag undersökt (2010-tal) med de undersökningar som tittat på 90-talet (Sundin 2004, Hedemark 2009, Greenhalgh et al. 1990) så är avsaknaden av denna form av litteraturdebatt en viktig skillnad.

I stort sett alla argument om läsning som jag hittat i min undersökning är argument som på ett eller annat håll förekommer i den tidigare forskningen. I mitt material är det främst bibliotekarier som lägger fram dessa argument. Vissa forskare har sett dessa argument användas av representanter för den läsande allmänheten som intervjuats (Ross et al. 2006, Greenhalgh et al. 1995), andra forskare har sett vissa av argumenten användas av författare som debatterat på kultursidorna (Hedemark 2009).

Hittills har jag enbart relaterat min analys till tidigare biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning. Till största delen förekommer den sorts argument som jag hittat i min undersökning även i de exempel på litteraturvetenskaplig forskning som jag presenterat i avsnittet *Forskningsläget*. Det finns dock några undantag. Vissa av de tankar om läsande och litteratur som jag hittat i min genomgång av litteraturvetenskaplig forskning har inte haft några tydliga paralleller i BBL. Exempel på detta är ”myten om överskridandet” som Persson (2015) skriver om, och det chockvärde som Bruns (2011) skriver om, som påminner om överskridandet. Även om båda dessa synsätt är kopplade till tanken på att

litteraturen kan förändra perspektiven, har jag inte sett några utsagor som ger uttryck för dessa dramatiska former av perspektivförändring i materialet från BBL.

Många av de sätt att förstå litteraturens värde och funktioner som det ges exempel på i min undersökning har kritiserats från litteraturvetenskapligt håll av Magnus Persson i boken *Den goda boken* (Persson 2015). Tanken på ”den goda boken” som motpol till en ond värld förknippas av Persson med en litteratursyn som lägger tonvikt vid kulturarv, bildning, nationalitet, litteraturen som väg till etik och moral. I mitt material har jag inte hittat någon litteratursyn som fokuserar på kulturarv eller nationalitet, men väl bildning. Dock har Persson i sin undersökning bland annat tittat på skolans styrdokument och jag har tittat i BBL. Tanken på en ond värld har jag dock berört i min analys, men detta i ett annat sammanhang, nämligen att motivera läsande utifrån brister.

Att motivera läsfrämjande arbete (och i förlängningen läsande) utifrån ett bristtänkande är något som jag ser som problematiskt efter min analys, där jag noterat att detta sätt att argumentera för läsning har en baksida i form av en dyster syn på världen och en förmyndarattityd som förutsätter att bibliotekarier skulle veta folks bästa bättre än de själva och barns bästa bättre än deras föräldrar. Persson (2015) undersöker det som han kallar ”diskursen om barns bristande språk”, som också innebär läsargument grundade i bristtänkande, ofta tillsammans med ett okritiskt överskattande av den tryckta boken som medium och en syn på text som överlägsen rörlig bild och andra former av fördärvande masskultur. Detta kritiska förhållningssätt till andra medier än boken har jag inte sett i mitt material.

Perssons forskning är ett exempel på något som helt saknas i det material jag gått igenom, det vill säga kritiskt ifrågasättande av förhärskande synsätt. Detta är ett exempel på hur akademien kan bidra till biblioteksvärlden.

Resten av den litteraturvetenskapliga forskningen som jag valt att titta på presenterar en syn på läsande som i mångt och mycket stämmer överens med den som jag sett i mitt material. Anders Palms (2009) ”emokognition”, litteraturen som väg till kunskap och insikt och som känslomässig upplevelse framstår som precis den sorts litterära myt som Persson kritiserar, men klädd i finare ord, och har tydliga paralleller i det material jag gått igenom. Bruns (2011) tar upp litteraturen som källa till praktisk kunskap (läsfärdighet och språkfärdighet) och som källa till kunskap i bredare bemärkelse, erfarenhet. Detta är vanligt förekommande i mitt material. Enligt Bruns är litteraturen även källa till moralisk och existentiell kunskap, men inget som automatiskt skapar goda människor. Den igenkänningseffekt som Bruns nämner har paralleller i den bild av läsningen som substitut för brister i läsarens vardag som tas upp i en artikel i BBL som handlar om vikten av att biblioteken tillhandahåller litteratur med HBTQ-tema (14).

Annika Dahlins slutsats i magisteruppsatsen från 2007, att biblioteksforskningen till största delen ”antingen negligerar eller tar skönlitteraturen på folkbibliotek för given” kan jag inte okritiskt ställa mig bakom. Det är ett långt ifrån obefintligt forskningsfält. Det största problemet jag ser efter denna studie är inte att det forskas för lite om skönlitteraturen på folkbiblioteken, utan att denna forskning tar för liten plats i folkbiblioteksdebatten. I den diskurs som jag undersökt upprepas samma argument,

och argumenten ifrågasätts aldrig, bibliotekariers litteratursyn debatteras inte. I någon mån kan detta förklaras, vilket jag försöker göra i min diskursanalys. De vedertagna argumenten för läsande som figurerar i mitt undersökningsmaterial finns även i forskningen. Där ifrågasätts de och utvecklas.

Att det inte förekommer några referenser till akademisk forskning som berör folkbibliotekens kärnverksamhet i den grad som de exempel jag tittat på i mitt arbete, skulle kunna tyda på många olika saker.

Slutsatser

Trots att vuxnas läsande eller läsande i allmänhet inte är ämne för någon identifierbar debatt i de årgångar av BBL som jag gått igenom, omnämns det i flera olika sammanhang. Först och främst omnämns det i artiklar som handlar om barns läsande. Det berörs också i artiklar om fängelsebibliotek, om bibliotekets roll i ett allt mer mångkulturellt och språkligt mångfaldigt Sverige och artiklar om läsfrämjande arbete. Vuxnas läsande eller läsande i allmänhet berörs också i några debattartiklar och krönikor.

I de fall då vuxnas läsande nämns i texter om barns läsande motiveras vuxnas läsande ofta utifrån tanken på läsande förebilder. Andra förekommande argument är att läsning förbättrar den språkliga förmågan, läskunnighet och läsvana är viktiga i dagens informationssamhälle, läsning är en upplevelse och en erfarenhet och en väg till bildning, läsning har positiva psykologiska effekter och läsning kan kompensera för sociala brister i läsarens vardag. Det är vanligt att argumentera utifrån brister och problem för att motivera läsfrämjande arbete. Demokratiskt underskott i samhället, folks bristande språkliga förmåga, rasism och dåliga skolresultat är sådant som kan åtgärdas genom läsfrämjande arbete. De argument som utgår från brister och problem implicerar en syn på världen som är pessimistisk och en förmyndaraktig syn på människor i allmänhet – världen präglas av rasism och populism och bebos till stor del av dåligt bildade människor med bristande språk- och läsförmåga, som inte vet sitt eget eller sina barns bästa.

Den specifika grupp av vuxna läsare som oftast nämns i debatten är folk av annan etnisk härkomst än svensk. Läsfrämjande verksamhet riktad mot denna grupp tycks prioriterad. Det förekommer sällan ett låntagare- eller brukarperspektiv i de texter som behandlar läsfrämjande (och i förlängningen även berör ämnet för min uppsats).

Det finns tydliga tematiska kopplingar mellan forskningen och den diskurs jag undersökt. Flera av de argument för läsande som jag hittat i BBL förekommer i både litteraturvetenskaplig och biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning, där de kritiserats, fördjupas och argumenteras för eller emot. I forskningen finns perspektiv som saknas i den diskurs jag undersökt, exempelvis baseras en del av forskningen på intervjuer med läsare och låntagare. Dock förekommer i diskursen inga referenser eller kopplingar till denna sorts forskning. I diskursen jag analyserat upprepas ofta samma argument utan fördjupning eller ifrågasättande. Argumenten ställs aldrig mot varandra. Ibland framställs att läsande och läsfrämjande arbete är viktigt utan argument. Detta kan förklaras på flera olika sätt. Ofta kan de som deltar i en diskurs förvänta sig att andra deltagare delar deras världsbild, varför en del kan utelämnas. Upprepningar (i detta fall av argument för läsande som aldrig granskas eller ifrågasätts) kan också härledas till tidigare diskurs; användandet av vissa begrepp och

ord i vissa sammanhang beror på att ny diskurs produceras med hänsyn till etablerade uttrycksätt, förhärskande normer med mera, eftersom det måste knytas an till det förflutna för att det nya ska bli begripligt. Att läsning okritiskt framställs som något positivt och viktigt kan också förklaras av att diskursens deltagare med en del av sina utsagor inte bara driver diskursen vidare utan även positionerar sig själva. Att tala i positiva ordalag om läsning är ett sätt att framstå som en trovärdig bibliotekarie inför andra som har med biblioteksverksamhet att göra, och vid dylika fall är det förklarligt att det inte argumenteras utförligare. En annan förklaring till att det ser ut som det gör BBL är en branschtidskrift med syfte att främja biblioteksverksamhet och att även de som omskrivs delar detta syfte, varför den levande biblioteksdebatt som också är ett av syftena med tidskriften ibland blir lidande.

Överlag är den litteratursyn som kommer till uttryck i de texter jag tittat på öppna och inklusiva, till skillnad från den som framkommit i den övriga forskning jag relaterar till. Utifrån detta har jag kunnat dra slutsatsen att bibliotekarier i dag har en öppnare litteratursyn än på 80- och 90-talen. Av mitt material att döma så är skönlitteraturen inte något ifrågasatt, utan en självklar del av biblioteksverksamheten, som det dock inte fokuseras på i den del av biblioteksdebatten jag tittat på.

Många av de argument och antaganden om läsande som görs i den diskurs jag undersökt är sådant som undersöks i forskningen. Detta betyder att forskningen har biblioteksrelevans och att den förmodligen skulle kunna bidra till den del av biblioteksverksamheten som rör skönlitteratur och läsfrämjande. I vilken grad den redan bidrar här i Sverige framgår inte av det material jag undersökt, eftersom där inte förekommer några referenser. Intrycket är att de påståenden om läsande och skönlitteratur som förekommer i mitt analysmaterial till viss del är oargumenterade, okritiska upprepningar av försanthållanden, och detta skulle kunna tyda på att kopplingen till forskningen inte är särskilt stark.

Framtida forskning

Många frågor har väckts under den process som lett fram till denna uppsats. Hur och i vilken mån biblioteksforskning och annan för biblioteksverksamheten relevant forskning sätter avtryck i bibliotekspraktikernas debatt, och i vilken mån den präglar biblioteksarbete är något som berörs men inte fördjupas i min uppsats. Jag har hittat kopplingar – sådant som pratas om i talet om vuxnas läsande av skönlitteratur eller läsfrämjande arbete i allmänhet berörs också av forskningen. Om det är så att kopplingen mellan läsfrämjande, praktiskt arbete och forskning om litteratur är vag, vad beror det då på? Bibliotekarier är akademiskt utbildade och borde kunna ta del av forskningen. I mina ögon framstår det som att det finns relevant forskning inom det område jag beforskat, men samtidigt verkar det som att detta inte lämnat något tydligt avtryck i den del av biblioteksvärlden jag tittat på. Hur kommer det sig? För att komma till botten med dessa frågor skulle man behöva undersöka inte bara biblioteksverksamhet och forskningsverksamhet, utan även bibliotekarieutbildningar och praxis vid publikation av forskningsresultat.

En annan fråga som kommit upp rör den dystra bild på samhället och dess medborgare som impliceras i de motiv för läsfrämjande verksamhet som utgår från bristtänkande. I vilken grad är denna samhällssyn realistisk? I vilken grad är den en bra grund att motivera en verksamhet på?

Litteraturförteckning

Primärkällor

1. Corneliuson, Cay (2015). "Samtal gynnar läsarna och biblioteken." *Biblioteksbladet*, (6-7), ss. 30-31.
2. KW (2016). "Granskning av argument för skönlitterär läsning." *Biblioteksbladet*, (1), s. 46.
3. Corneliuson, Cay (2015). "Sverige kan lära av Praesa". *Biblioteksbladet*, (5), ss. 25-27.
4. Sternfeldt, Anna (2015). "Biblioteken minskar kunskapsglapp i Australien." *Biblioteksbladet*, (1-2), ss. 40-44.
5. Ekström, Åsa (2014). "Varför läser inte killar?" *Biblioteksbladet*, (4), s. 18.
6. Zorn, Henriette (2014). "Ny lag – men vad gör man nu och framöver?" *Biblioteksbladet*, (3), s. 6.
7. Frid, Nina (2013). "Lästid på jobbet." *Biblioteksbladet*, (8), s.39.
8. Ekström, Åsa (2013). "Svårlöst och lättläst." *Biblioteksbladet*, (5), ss. 30-31.
9. Zorn, Henriette (2013). "En ramlag. Punkt slut." *Biblioteksbladet*, (5), s. 17.
10. Hofsten, Ingela (2014). "En "superbibliotekarie" i barnens tjänst." *Biblioteksbladet*, (10), ss. 30-31.
11. Zorn, Henriette (2015). "Nu ska staten få fler att läsa." *Biblioteksbladet*, (1-2), s. 6.
12. Fälldin, Christer (2015). "Från höstlov till läslov." *Biblioteksbladet*, (8), s. 8.
13. Hedberg, Maria (2013). "Rapport från nätverksträff för bibliotek på fängelser och häkten 19 april 2013." *Biblioteksbladet*, (5), s. 40.
14. Ekström, Åsa (2012). "Regnbågsbibliotek för alla." *Biblioteksbladet*, (4), ss. 24-25.

15. Nathanson, Calle & Lindberg, Niclas (2015). "Försvara demokratin och bekämpa klyftorna." *Biblioteksbladet*, (5), ss. 38-39.
16. Samuelson, Marielouise (2015). "Bokstafetter bidrar till bildning vid forskningsbibliotek." *Biblioteksbladet*, (4), ss. 12-13.
17. Svensk biblioteks förening (2015). "Biblioteken och människor på flykt." *Biblioteksbladet*, (10), s. 42.
18. Frid, Nina (2013). "Jag vet att du är duktig, men på vad?" *Biblioteksbladet*, (3), s. 33.
19. Ekström, Åsa (2012). "Biblioteksprojekt som överlevnadsstrategi." *Biblioteksbladet*, (10), ss. 4-5.
20. Aase, Maja (2015). "En stunds frihet i biblioteket." *Biblioteksbladet*, (8), ss. 12-15.
21. Zorn, Henriette (2014). "En frizon i en inhägnad vardag." *Biblioteksbladet*, (4), ss. 21-23.
22. Zorn, Henriette (2014). "Ett bibliotekslyft för kriminalvården." *Biblioteksbladet*, (4), s. 23.
23. Ekström, Åsa (2013). "Lättläst på kåken." *Biblioteksbladet*, (5), ss. 28-29.
24. Söderling, Fredrik (2015). "Gnesta sätter barnen först." *Biblioteksbladet*, (10), ss. 32-33.
25. Söderling, Fredrik (2015). "Lilla Vingåker sätter stora spår." *Biblioteksbladet*, (9), ss. 34-35.
26. Kihlberg, Jakob (2013). "Mötesplats Borås – med fokus på läsning." *Biblioteksbladet*, (9), ss. 6-7.
27. Zorn, Henriette (2013). "Sjung för ditt ofödda barn." *Biblioteksbladet*, (8), s. 27.
28. Myrstener, Mats (2013). "Vad har hänt med vår yrkesidentitet?" *Biblioteksbladet* (3), s. 28.
29. Ekström, Åsa (2013). "Miller istället för piller." *Biblioteksbladet*, (2), ss. 4-6.
30. Ekström, Åsa (2012). "Folkbiblioteken och skönlitteraturen." *Biblioteksbladet*, (5), s. 21.

Sekundärkällor

Ahrne, G. & Svensson, P. (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Alvesson, Mats & Sköldböck, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Andra uppdaterade uppl. Lund: Studentlitteratur.

Bell, Judith (2006). *Introduktion till forskningsmetodik*. Fjärde upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Bruns, Cristina Vischer (2011). *Why Literature?* New York: Consinuum.

Dahlin, Annika (2007). *Biblioteksforskning om skönlitteratur på folkbibliotek*. (Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 365). Magisteruppsats, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet.

Ehrenberg, M., Persson, M. & Svensson, C. (2013). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek* (förstudie). Halmstad: Region Halland.

Eklund, Anna (2004). *Populärlitteratur eller populär litteratur? Fem svenska folkbiblioteks syn på populärlitteratur*. (Uppsatser inom biblioteks och informationsvetenskap, nr 193). Magisteruppsats, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet.

Gee, James Paul (2011). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Tredje upplagan. New York & London: Routledge.

Georgakopoulou, Alexandra och Goutsos, Dionysis (2004). *Discourse Analysis: An Introduction*. Andra upplagan. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Greenhalgh, Liz, Worpole, Ken & Landry, Charles (1995). *Libraries in a World of Cultural Change*. London: UCL Press Limited.

Hedemark, Åsa (2009). *Det föreställda folkbiblioteket: En diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006*. (Skrifter utgivna av Inst. för ABM vid Uppsala universitet, volym 3). Doktorsavhandling, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet.

Johnstone, Barbara (2008). *Discourse Analysis*. Andra upplagan. Malden: Blackwell Publishing.

Jonsson, Petter (2009). "Den förlösande berättelsen: ett psykoanalytiskt perspektiv på litteraturens värde." I Mortensen, Anders (red.) (2009). *Litteraturens värden*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Kungliga biblioteket (2014). *Bibliotek 2014*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
URL: http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2015/05/Rapport_Bibliotek2014.pdf
[2016-04-22]

Litteraturutredningen (2012). *Läsandets kultur* (SOU 2012:65). Stockholm: Kulturdepartementet.

Lucas, Carla Vale & Soares, Lusa (2013) "Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being." *Journal of Poetry Therapy* (3), 137-147.

May, Tim (2013). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Mortensen, Anders (red.) (2009). *Litteraturens värden*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Palm, Anders (2009) "Egenart, egenskaper, egenvärden: bidrag till en litterär värdeteori." I Mortensen, Anders (red.) (2009). *Litteraturens värden*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Peippo, Kathrine (2007). *Bibliotekarien - den goda smakens försvarare?: En undersökning av folkbibliotekens inköp av skönlitteratur*. (Uppsatser inom biblioteks och informationsvetenskap, nr 352). Magisteruppsats, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet.

Persson, Magnus (2015). *Den goda boken: Samtida Föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.

Persson, M., Ehrenberg, M., Svensson, C. & Andersson, M. (2015). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek* (rapport). Halmstad: Region Halland.

Pettersson, Cecilia (2014). "Biblioterapi i ett litteraturvetenskapligt perspektiv." *Tidskrift för litteraturvetenskap*, (1), ss. 55–65.

Phillips, Louise & Jørgensen, Marianne W. (2002). *Discourse Analysis: Theory and Method*. London: Sage Publications.

Ross, Catherine Sheldrick, McKechnie, Lynne (E.F.), & Rothbauer, Paulette M. (2006). *Reading Matters: What Research Reveals about Reading, Libraries, and Community*. Westport: Libraries Unlimited.

Sundin, Ylva (2004). *Den skönlitterära diskursen i BBL: En studie av förmedlingen av skönlitteratur till vuxna på folkbibliotek speglad i Biblioteksbladet 1990-2003*. (Uppsatser inom biblioteks och informationsvetenskap, nr 207). Magisteruppsats, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet.

Svensk biblioteksforening (2014). *Välkommen som medlem!* Stockholm: Svensk biblioteksforening.

URL: <http://www.biblioteksforeningen.org/wp-content/uploads/2015/03/Valkommen-som-medlem.pdf> [2016-04-24]

Svensk biblioteksforening (2016a). *Bli medlem*.

<http://www.biblioteksforeningen.org/om/bli-medlem/> [2016-04-18]

Svensk biblioteksforening (2016b). *Medlemsengagemang*.

<http://www.biblioteksforeningen.org/var-verksamhet/medlemsengagemang/> [2016-04-18]

Svensk biblioteksforening (2016c). *Om*.
<http://biblioteksbladet.se/om-3/> [2016-04-24]

Svensk biblioteksforening (2016d). *Om oss*.
<http://www.biblioteksforeningen.org/om/> [2016-04-06]

Tenngart, Paul (2012) ”Barnlitteraturens kognitiva värden.” I Sara Kärrholm & Paul Tenngart (red.) *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur.